

ՀԱՐԱԼՆԵՆՑ Օ.

ԵՐԿՈՒ ԶՐՈՅՑ

891.99

Զ-17

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ԵԼԷՏՐՈՆԱՅԻՐԻ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Կ. ԱՂԱՆԵԱՆՅԻ. ՊՈԼԻԳՐԵՍՍԿԱՅԱ 7.

1907

(38)

БЕРЕГИТЕ КНИГУ!

ОНА СЛУЖИТ НЕ ОДНОМУ, А МНОГИМ.

Возвращайте книгу в
срок, чтобы и другие
могли воспользоваться
ею.

891.99

Р-17

147

583

800016068 0.

6306

13 APR 2011

Е Р И О Ъ 9 0 0 3 8

КОГДА КНИГА ВЗЯТА

891.99
Р-17
147

4538

891.99

Բ-17

պր

583

ՀԱՄԱԼԵՆՆՑ Ո.

6306

13 APR 2011

ԵՐԿՈՒ ԶՐՈՅՑ

457

ԵՐԵԲ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԵԲ ՈՍԿՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Централна библиотека (публ. библиотека) им. Ленина

г.о. Валу

ИЗДАНИЕ 1 1907 г.

16

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ԵԼԷՏՐՈՆԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆՅԻ. ՊՈԼԻԹԵԽՆԻԿԱՆ 7.

1907

(38)

ОНА СЛУ

В

С

М

4445

3389
40

ԵՐԵՐ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

Մի բարձրաւանդակ աշխարհում ձիւն ձմեռ էր, լեռ ու դաշտ ճերմակ հագած: Բուքը—ձնաթիփին օռնալով, վզգալով աջ ու ձախ փչում էր:

Բքի օռնոցը քանի գնաց խստացաւ ու վերջը կարծես շղթաներից արձակուած դե, կատաղած, փրփրած ընկաւ դաշտերը, ձորերը և շնչաւորները վրայ սարսուռ տարածեց. Բքադէր ոլորապտոյտ հոսան անելով խառնափշտորեց մթնոլորտը ձնաթերթեփով, սառցէ մղեղով: Տներ, ծառեր, ապառաժներ, ամենն էլ աներևութացել էին ճերմակ զանգուածի մէջ. երկինք-գետինք միանման զգեստաւորուած դարձել էին մի անաւոր շփոթ, մի ալեծածան ծով...

Այսպէս եղանակին դարձեալ հագար երանի բնակութեան մէջ մնացածներին: Իսկ զրսում ասուն թէ անասուն զարհուրելի տեսարանից մոլորուած չէին իմանում, ո՞ւր փախչեն, ո՞ւր գլուխները թաղցնեն:

Օգի բռնոցն ու հռնդոցը անդեօք երաժշտու-

թեան նման էր, թէ դժոխային փողի, միայն այսքան պարզ էր, որ բուքի հետ ընկերացած անխնայ ամեն ինչի գլխին, մէջքին բամփելով շարտում էր ձնի թերթեփի թեթևութեամբ, բաշից դէպի ձոր, ձորից դէպի ծործոր, հալածում, խեղդամահ անում:

Այս անհղասատ ժամին երեք ճամբորդ բուքի թափով տափարակի զանազան կողմերից խռկում, գնալիք ուղղութիւնները կորցրած եկել էին պատահմամբ իրար դէմ առել: Յուսահատ սրտով, խուփ աչքերով օգնութիւն էին գոռում, իրար կաշտում, բայց մի ըռպէ անկարող լինելով տեղները կանգուն մնալ, նորից անձնատուր էին լինում բքի սկող հոսանքին ու օդում վեր վեր թռչելով շարժւում մէկ առաջ, մէկ ետ, մէկ աջ, մէկ ձախ առանց դար ու փոս նկատելու: Շատ էլ նրանց ուռնգ պոռնկը, աչք ունքը թերթեփից սառսռում էին, ճարներն ինչ, պաշտպանութիւն հնար չունէին: Նրանց միակ ջանքն ու տանջանքն այն էր, որ իրար թե ու զգեստ ամուր բռնած պահեն. եթէ ձիւնաթաղ լինելու են, գոնէ իրար մօտ շունչները փչեն: Նէնց որ մղեղոտ մթնոլորտը վայրկենապէս պարզւում էր ու ներքե թխին տուող առարկայ էր նկատւում, իսկոյն առջևից վազող ճամբորդը ուղղւում էր այն կողմը: Բայց երկու քայլ չփոխած մէկ էլ տեսար, ձնի հոսանք շրջեց նրան միւս կողմի վրայ ու շշկացրեց:

Շունչները բերաններն եկած այսպէս երկար քաշ էին գալիս նրանք խոր ձների մէջ: Արդէն վերջի եկողը յոգնել էր ու բեռ դարձել միւսների համար: Շփոթութիւնն աւելացել էր, չգիտէին՝ դրան թողնեն, իրանց գլուխը մի կերպ պըրծացնեն՝ թէ իրանք էլ նրա հետ ձնախեղդ լինեն:

Նէնց այս օրհասական վայրկենին երկինքը նրանց կարեկցեց: Առջևից գնացող ճամբորդը աչքը բաց արեց, տեսաւ մի գետնափորի դէմ եղած.

— Ահ, վերջապէս նզովեալ բուքից կազատուենք, բացականչեց նա ու վերջին ուժը ժողովելով ընկերներին քաշ տուեց. — պատսպարուելու տեղ է, շտապով մտնենք:

Գետնափորի սրահը վիշապի նման գլուխը ցցել էր, իսկ ամբողջ մարմինը գետնի տակ մեկնել: Մուտքը գետնի մակերևոյթից ցած էր ու խոր ընկած: Երևի հանդի անասնանոց էր: Էլ դուրսը կանգնելու հնար չկար, որ մտածէին, թէ կարելի՞ է այս գետնափորը մտնել: Ձնի տարափը աջ ու ձախից անողորմ ծեծում էր: Դժողքի դուռը բացուէր, ներս կը մտնէին, ինչ թէ դաշտում պարապ մնացած գոմ: Իրար քոնչելով շտապ շտապ թափուեցին ներքև:

Միակ լուսամուտն այդ մուտքն էր. նեղլիկ դուռը պոկուած էր, չկար: Մի քանի վայրկեան

շմուռած կանգնելուց ետ դէմքներից ձնի մղեղը թափ տուին ու սարսափահար նայեցին, արեկոծ մթնոլորտին, որտեղից ձնի փաթիլները ուժով թափւում էին ներս ու երեսներին ծեփում:

Առաջին յոգնած ճամբորդը շուրջը նայելով ողբաձայն խօսեց.

— Եթէ իմանամ այս գետնափորում գազաններ կան ու ինձ լափելու են, այստեղից հեռացողը չեմ, մինչև օդը չըխաղաղուի:

Երկրորդն աւելի նուաղած խօսեց.

— Թող գազանների տեղ աւազակներ լինեն, պարտական լինեմ թէ ծոցիս ոսկիների հետ հագուստս էլ չըտամ, միայն թէ ինձ այն փրփրած բուքի ճանկը չզցեն: Ամա՛ն, զարհուրը պատել է ջանս, էլ ինձանում ուժի կտոր չկայ:

Այս ասելով գրեթէ շնչասպառ մեկնուեց գետնի վրայ:

Երրորդը թէև նոյնպէս գունատ, յոգնած էր կրած տանջանքից, բայց աւելի զգուշ բնավորութեան տէր լինելով հետաքրքրուեց իմանալ թէ ինչ որջ են ընկել: Ներսը խիստ մութն էր, մուտքից երկու քալ հեռու ոչինչ չէր երեւում: Աջ ու ձախ ձեռները ման ածելով շարժուեց. ոտների ծայրերով շոշափելով պատահեց մի քանի ծուռ մուռ սիւների. չափելով իմացաւ, որ գետնափորը տաս քալ լայնութիւն ունի. իսկ թէ երկարութիւնը հրքան է, այդ ֆնաց անյայտ, որովհետև վախեցաւ մինչև ետևի պատը գնայ:

Դառնալով միւսների մօտ խորհրդաւոր ձայնով ասեց.

— Ինչ պատուհաս էլ այս խաւար գետնափորի միջից գալու լինի, պէտքէ համբերենք, ուրիշ ճար չկայ: Մեզ բուքից ազատող Աստուածը այս մութից էլ կազատի:

Ճամբորդները նեղ մուտքից լուռ դիտում էին տարերքի անեղ խաղը: Ամեն մի հոլնդիւն նոր զարհուր էր ազդում նրանց: Այդ դրութեան մէջ չիմացան թէ հրքան ֆնացին, յանկարծ դրսում աւելի խիստ արեկոծութիւն սկսուեց. օդը թնդաց, մուրհաց. ասես թէ գետինը սասանեց: Դղրդիւններից ճամբորդները զարգանդուեց լով սրտաթափ եղան ու տեղն ու տեղը թաւալվոր ընկան: Էլ չիմացան աշխարհում ի՞նչ է պատահում: Նուաղած վիճակում երկար կը ֆնային, եթէ մի ուժգին հարուած գետնափորի ծածկը չօրօրէր: Այդ վայրկեանին մի մեծատարափ ձնի հոսան շարտուեց ցեքի կողմը ու ծեփ կապելով ամուր բռնեց անասնանոցի մուտքը: Այդ հարուածի վրայ սթափուեցին ճամբորդներն ու աչքերը բացին խաւար տարածութեան մէջ: Անասելի երկիւղ պատեց նրանց սրտերը: Սկսան բարձրաձայն հառաչել, օգնութիւն կանչել, ահ ու դողով մթնում իրար փնտռել, իրարով փարուել. Այս գոռում գոչումի միջոցին ճամբորդներից խոհեմը դարձաւ միւսներին ասեց.

— Եթէ այս որջի ծայրում գազան կամ ա-

ւագակ լինի քնած, չէ՞ որ մեր աղաղակներից կըզարթի: Աւելի լաւ է լռենք, տեսնենք ի՞նչ է լինում:

Այս նկատողութեան վրայ միւսներն էլ լռելով ականջ դրին թէ զրսից ինչ ձայն է գալիս:

Այս սպասողական դրութեան մէջ իրանք էլ չիմացան, քանի ժամ մնացին, սոփեւ ու ծարաւը կարծես կսկըծից մոռացած լինէին: Իրանց մը-խիթարելու համար Աստծուն էին մեղադրում, թէ ինչո՞ւ այսպիսի պատուհասի բերեց: Մանաւանդ երկուսը՝ իրանց անմեղ հրեշտակ ձեւացնելով շարունակ դժգոհում էին Արարչի դէմ: Բայց վերջը տեսնելով, որ զրանից շահ չկայ, ուզեցին զրոյց անել: Փորձեր արին, սակայն նկատեցին, որ խօսքն իրար չի բռնում, սկսած նախադասութիւնը բերաններում շաղուում է:

— Եկէք գետինը փորենք, մի կերպ դուրս գանք, ասեց մէկը:

— Ի՞նչ ես ասում, դուրս գանք, բուքի բերան ընկնենք, ընդհատեց նրան երկրորդը:

— Ծալած ձեռներով կընստենք այստեղ, աւելի վատ. դետնափորի փթած գերանները չեն կարող ծանր շալակը տանել, ծածկը վէր կընստի ու մեզ ողջ ողջ կըթաղի, ասեց առաջինը:

— Աշխատելուց, փորելուց չեմ փախչում, խօսեց երկրորդը, թէկուզ մատներով լինի, բայց դրա համար չէ՞ որ ուժ է հարկաւոր: Բերանս չորացել է, ոչ խմելու ունենք, ոչ ուտելու:

Երեքով քիչ մտամոլոր մնալուց ետ առաջին ճամբորդը լռութիւնը խզեց:

— Ա՛խ, իմ ընդարձակ վարելահողեր, ուր են ձեր լցրած շտեմաբանները, սրանից էլ նեղ վիճակ չի լինիլ, օգնութիւն հասէք է՛: Զգիտեմ ինչո՞ւ ողջ գաւառը չիմարացել, ինձ բաղտաւորագոյն մարդն էր համարում, երբ որ վերջն այս միջնում ճիճուի պէս սովամահ էի լինելու:

— Ա՛խ, դառնագին գոչեց երկրորդը, դու վարելահողդ ու հացահատիկդ ես լաց լինում, հապա ես գլուխս ո՞ր քարին տամ, որ սնդուկները ոսկով, արծաթով լցրել եմ, չուսալով նրանցով աշխարհիս ամեն երջանկութիւն վայելել: Երեկ թէ մէկէլ օրը իմ գանձերով ողջ գաւառի նախանձի առարկան էի, այժմ ցամաք հացի կարօտ տառապում եմ այստեղ: Հազար երանի իմ դռան ծառաներին:

— Երկուսդ էլ արդար էք խօսում, ասեց երրորդ ճամբորդը, բայց մոռանում էք, որ փողն ու հողը ամեն բանի տեղը չեն բռնում: Նիւթականին շատ էք նշանակութիւն տալիս, բարեկամներ: Զուր տեղը չենք փորձանքի մէջ ընկել, կարելի է մեզանից մէկն ու մէկը սոսկալի մեղքի տէր է ու նախախնամութիւնն ուզում է խրատել: Երեք անծանօթ մարդ այս մութ տեղը իրար կուշտ ենք ընկել. եկէք, անկեղծ ասենք մեր գործած մեղքն ու վարձքը, տեսնենք արժանի՞ ենք ողորմութեան: Փողն ու հողը փորձով

տեսաք, որ այսպիսի հանգամանքում անզոր բարեկամներ են, փնտռենք ուրիշ զօրեղ բարեկամ:

— Ի՞նչ զօրեղ բարեկամ, զարմանքով հարցրին միւս երկուսը:

— Եկէք մեր սրտի թագուն ծալերը բաց անենք, տեսնենք բարութիւն, առաքինութիւն կը գտնենք: Մեր արարքները լիշենք, հէնց իմանանք մենակ ենք ու աղօթք ենք անում:

— Աղօթել ես ասում, խօսեց առաջին ճամբորդը, օրական ես երկու անգամ աղօթում եմ: Ինչ վերաբերում է ծածուկ մեղքերին, առանց դրան մարդ կը լինի: Ծանր մեղքերը թող մնան գերեզմանի համար: Նա միայն կարող է նրանց պարտակել և գաղտնի պահել մարդկանց տեսութիւնից:

— Ոչ, համաձայն չեմ, առարկեց երկրորդը: քեզ պէս ես էլ եմ աղօթել ու ծունր դրել, բայց այդ բոլորը մարդկանց ու Աստծուն խաբելու համար: Շատ արդար պահանջ է, արի, ինչ որ գէշ բաներ ենք արել, ասենք, սրտներս մաքրենք, սրանից էլ խոր գերեզման չի լինի:

— Իհարկէ, ասեց երրորդ ճամբորդը: Կարելի է հէնց ես ծանր մեղք եմ գործել ու առանց զղջումի մնացել: Ինչո՞ւ մենակ ես չը պատժուեմ: Ուզում էք, խոստովանութեան գործը գիւրացնելու համար առաջ ես սկսեմ: Եթէ համաձայն էք, ասեմ:

— Համաձայն ենք, սկսիր:

Երրորդ ճամբորդն սկսեց իւր պատմութիւնն այսպէս. «Հայրս գիւղացի մարդ էր. աղջիկ զաւակներին պահելու և պսակելու պատճառով պարտքի մէջ էր. ընկել: Վերջին զաւակն ես էի, հազիւ էր կարողանում ինձ ու մօրս պահել: Ինձ շատ էր սիրում հայրս, աւելի նրա ծոցին եմ մեծացել քան թէ մօրս: Ուր գնում էր. միշտ հետը տանում էր, փոքրուց պահանջում էր, որ ես ազնիւ, հաւատարիմ մարդ դուրս գամ: Նրա խրատներից մէկն այս էր. «հարուստ ու խելօք լինելը ցանկալի բան է, բայց ազնիւ լինելը ոչ թէ ցանկալի, այլ և պարտաւորական է ամենի համար»:

Տասներկու տարեկան կլինէի, երբ մեր գիւղը մի անուանի քաղաքացի եկաւ և մեր տանն իջաւ: Հայրս հարուստ չէր, բայց խելքով մեր գիւղի մէջ յայտնի էր: Հացի ժամանակ հիւրին ծառայողը ես էի. նա տեսնելով իմ ուշակալութիւնը, խօսք ու պատասխանի մէջ ունեցած շնորքս, ափսոսաց, որ մինչև այդ օրը գիւղումս եմ մնացել և կարդալու մէջ առաջ չեմ գնացել: Հայրս իրան արդարացրեց այսպէս.

— Իրա համար առաջինը՝ միջոց է հարկաւոր, երկրորդը միջնաճար զաւակ լինելով չեմ ուզեցել տնից հեռացնել: Աւելի լաւ է նա գիւղում մնայ համեստ վիճակով, առաքինի սրտով, քան թէ քաղաքում փողի տէր դառնալով գոռոզանայ, ծնողն էլ մոռանայ, ծննդատեղն էլ:

Մեր հիւրն իսկոյն հօրս չառարկեց, այլ շարունակեց ինձ խօսեցնելով զբաղուել: Ծնորհալի պատասխաններն վրայ նրա սիրտը ամուր կպաւ ինձ, վերջը դարձաւ հօրս ասեց.

— Բարեկամ, այս երեխէն ինձ շատ է դուր եկել, չուզես էլ, ուժով տանելու եմ, իմ տանը կըթեմ և Աստուծով մարդ շինեմ:

Այս խօսքերի վրայ մօրս փառասիրութիւնը վառուեց: որպէս զի ուրիշ մայրերի պէս պարծենայ, թէ քաղաքում որդի ունի, ստիպելով համոզեց հօրս, որ չհակառակուի, թոյլ տայ քաղաք գնամ:

Եւ գնացի: Այդ պատուական մարդը ինձ տուեց մի ոքմինի, որ կարդալ ու հաշուել սովորեցնի, յետոյ ընդունեց ինձ իւր մեծ գործի մէջ: Ես ուտում խմում էի այդ մարդու տանը, իսկ ուճիկս ուղարկում էի հօրս: Տէրս այնքան գոհ էր իմ աչքաբացութեամբ, որ սիրտս շահելու համար տօներին ընծաներ էր տալիս: Ծնողական տունը սրտիս այնքան մօտիկ ու անմոռաց էր, որ ստացած ընծաներս էլ այնտեղ էի ուղարկում: Տարիներ անցնելով ես այնպէս դիրք ձեռ բերի գործի մէջ, որ ամենն էլ ինձ էին նայում ու ինձանից ակնածում:

Մի օր տէրս անակնկալ հրաւիրեց իւր մօտ և ասեց.

— Այ որդի, մինչև այսօր ծառայողներին մէջ չեմ ունեցել մէկը, որ քու չափ յաջողակ ու հա-

ւատարիմ եղած լինէր գործի մէջ. բացի այդ այնքան խոնարհ ու անձնուէր որդի լինէր ծնողների համար, որքան դու ես. ես նպատակով եմ բերել քեզ քաղաք. առաքինի վարքդ ու գովանի յատկութիւններդ ինձ պարտաւորում են, որ քեզ արժանապէս վարձատրեմ: Ի՞նչ վարձ ես ուզում ինձնից, ասա:

Այդ հարցի վրայ մնացի շուարած: Ի՞նչ ասէի, որ նրա մտադրութեան համապատասխան լինէր: Իմ մէջ մտածում էի. չլինի թէ ինձ փորձում է, ինչո՞ւ անհամեստ պահանջներ անեմ: Մնացի լուռ, գլուխս քաշ գցած: Նա շարունակեց.

— Եթէ Աստուած ինձ դուստր տուած լինէր. քեզ փեսայ կըշինէի, բայց որովհետեւ այդ չի տուել, ուզում եմ քեզ ժառանգ դարձնել: Համաձայն ե՞ս, թէ չէ:

Այս լսելով անխօս վրայ թռայ, նրա ձեռը համբուրեցի և ասի. — հազար փառք Աստուծոն, որ քեզ պէս բարեսիրտ տիրոջ հանդիպեցրեց. միայն չընեղանաս, այդ մասին պէտքէ հօրս հետ խօսեմ:

— Վնաս չունի, խօսիր, ասեց նա:

Ապսպրեցի, հալոս եկաւ, յայտնեցի, նա խիստ ուրախացաւ: Տէրս նրա ներկայութեամբ ասեց.

— Ի՛նչ որդի, այժմ մի հարսնացու ընտրիր, ում որ ուզում ես, միայն խնդրում եմ, որ աղքատի տանից չոկես, փողի չըման գաս, այլ պարկեշտութեան:

Ինչպէս նրա խորհուրդն էր, այնպէս էլ

վարուեցի. հարսանիքին ծնողներս ներկայ էին. Դերանից ետ հազիւ մի տարի էր անցել, տէրս խնդրեց, որ գործերի կառավարութիւնը յանձն առնեմ: Ծեր էր, հանգստանալ էր ուզում: Այդ բանը իմ դիրքն աւելի բարձրացրեց քաղաքացոց աչքում: Հռչակս մեծացաւ, դարձայ ամենի խօսակցութեան ու նախանձի առարկան. բայց ես ներքուստ մնացի նոյն համեստ որդին հօրս համար:

Ձբաղմունքներս բարդուելով չկարողացայ առաջուայ պէս հայրենի գիւղ գնալ, ծնողներին այցելել: Հայրս մէկ մէկ գալիս էր. վերջը դարեց ծերութիւնը պատճառ բռնելով: Ապրուստի միջոցներ անթերի ուղարկում էի. բայց զարմանում էի թէ ինչո՞ւ ամիսներով նրանից նամակ չի գալիս: Մտածում էի, գուցէ տկարացել է. որոշեց, յատուկ որմին ուղարկեմ, որ աչքով տեսնի ու լուր բերի: Սակայն գործերիս շատութեան պատճառով այդ մտահան արի ու դրատեղ անա ինչ պատահեց: Մօրիցս անակնկալ նամակ ստացայ, որ հայրս դժուար հիւանդ է, հասնեմ, մահից առաջ ուզում է ինձ խօսք ասել: Մանուկի պէս շփոթուեցի. բոլոր գործերս թողի երեսի վրայ ու շտապեցի քաղաքից դուրս, որ հօրս վերջին շնչին վրայ հասնեմ, այն հօր, որի խրատներն ու դաստիարակութեան շնորհով այդպէս բաղդի ու հռչակի էի հասել: Մազի չափ նշանակութիւն չէի տալիս, որ քաղաքի մեծա-

մեծներից մէկն եմ ու ոտով եմ գնում: Վերջը տեսայ ծառան ձի է բերում: Նստայ ու արագ քշելով հասայ գիւղը: Հայրս իմ գալուստն իմանալով աչքը բաց արեց ու նուաղած ձայնով խօսեց.

— Բարի ես եկել, որդի. վաղուց է քեզ կարօտ էի: Ձէ որ դու նոր հայր ու մայր ես ճարել, որոնք քեզ անհուն ժառանգութիւն են թողել, իսկ ես աղքատ մարդ էի:

Այս խօսքերը շամփրի պէս սիրտս դադեցին: Սիրելի հօրս բերանից այսպիսի յանդիմանական ակնարկներ լսելը անսպասելի էր. ուստի վշտահար ու մորմոքուած հարցրի.

— Հայր, ինչից եղբակացրիք, որ քաղաքում երևելի դառնալը կամ մեծ ժառանգութիւն ստանալն ինձ քեզանից ցրտացրել են. ընդհակառակ ես նոյնն եմ մնացել, ինչ որ 12 տարեկան ժամանակս էի, երբ այս տանը բու թևի տակ ապրում էի: Մինչև օրս քու ոչ մի պատուէրը չեմ թողել, այժմ եթէ սրտումդ փափագ ունես, ասա, հայր, քու կամքն ինձ համար սուրբ է, ինչքան էլ դժուար լինի, կատարողն եմ:

Ինչքան էլ մեծ զոհողութիւն պահանջէր, ես հրաժարուողը չէի, բայց նրա ուշադրութիւնը նիւթականի վրայ չէր դարձրած, նա ուզում էր իմ սիրտը փորձել, որ տեսնի թէ ես նախկին խոնարհ զաւակն եմ, թէ իմ դիրքով ամբարտաւան եմ դարձել:

— Շնորհակալ եմ, որդի, քու բաշած խնամք-
ների համար: Տեսնում ես արդէն գերեզմանի
ափին մօտեցել եմ: շատի հետ արի մի թեթև
փափագս էլ կատարիր, օրհնութիւնս տամ ու...

Էլ չթողի խօսքը վերջանայ, հարցրի շտա-
պով.

— Ի՞նչ փափագ է, հայր, ասա լսում եմ:

Նա ձեռը դրեց սրտին և խօսեց.

— Այստեղ մի բան կայ, այրւում է. դրա
ձեռից հովութիւն չունեմ: Եթէ առաջուայ խո-
նարհ զաւակս ես, վերցրու ջրամանը. վազիր
աղբրից ցուրտ ջուր բեր: Ինչ որ քաղաք ես
գնացել, համով ջուր չեմ խմել:

Նա կարծել էր, թէ ես իբրև ընտանիքի
տէր և քաղաքի մէջ նշանաւոր դիրք ունեցող
կրկիրաւորուեմ այդ առաջարկից, հասարակ ծա-
ռայի տեղ ջրի չեմ վազիլ: Ընդհակառակ, նա
փոքրիկ ջրամանը ցոյց տուեց, ես մեծ կուճը
շալակեցի ու առանց մի բոպէ ուշանալու վա-
զեցի դէպի աղբրի կողմը: Կտրներին, փողոցնե-
րում ժողովուած մարդիկ, որ քիչ առաջ իմ
փառքին նախանձում էին, այժմ ծիծաղում էին
խեղառի պէս վազելուս վրայ: Ուշ չգարձրի, հա-
սայ աղբիւր, ուր անթիւ հարս ու աղջիկ ինձ-
նից առաջ գնացել, կանգնած իրանց հերթին էին
սպասում: Շատ էլ հարուստ էի, իրաւունք չու-
նէի ուրիշի հերթը խլել: Որոշումս էր կուժն իմ
ձեռով լցնել և իսկոյն դառնալ: Անտանելի կըս-

կիծը սրտումս սպասեցի մինչև հերթն ինձ ե-
կաւ: Շտապով լցրի կուժը ու շալակելով բազ-
մութեան միջով հասայ տուն: Վայ տարաբաղ-
դիս: Հայրս աչքերը փակել էր, գուցէ յաւի-
տեան: Կուժը վերցնելով ուզում էի գոչեմ. — հայր,
անա փափագդ կատարել եմ, վեր կաց:

Պառաւ մայրս իրաւունք չտուեց:

— Ի՞նչ ես անում, որդի, երեք օր է հայրդ
աչք չի խփել, մի զարթեցնիլ, ոտդ բարի էր,
թող հանգստանայ:

Հնազանդուեցի մօրս ու բերածս ջրից
փարչը լցրի ու ձեռիս բռնած կանգնեցի հօրս
գլխավերև, որ աչք բանայ թէ չէ, իրան տամ:
Տեսեց կէս ժամ, տեսեց մի ժամ, հիւանդը ոչ մի
շարժում չէր անում. ոչ մի շունչ չէր քաշում:

— Մեռած է հայրս, գոչեցի հեկեկալով ու
ջրի փարչը ձեռիս մահճի մօտ ծունկ չոքեցի:

Գիշերը մենակ մնացած միջոցիս սկսայ
աղօթել:

— Արարիչ Աստուած, հօրս սիրտը կասկած
է ընկել, թէ ես փառքով, յաջողութիւնով հպար-
տացել եմ ու իրան մոռացել, բայց դու, սրտա-
գէտ Աստուած, լաւ ես իմանում թէ ինչ ջերմ
ու անկեղծ սէր եմ զգում դէպի ծնողներս: Տա-
րակոյսը հօրս սիրտը խանձում է: Աղաչում եմ,
տէր, կենդանացրու գոնէ մի քանի բոպէ, տեսնի
վերջին իղձը կատարուած:

Մինչև լոյս անքուն աչքով մահճի մօտ առանց ջրամանը ձեռիցս թողնելու: Մէկ էլ տեսայ լուսադէմին հայրս զարթեց ու աչքն ինձ ուղղելով հարցրեց քաղցրութեամբ.

—Որդի, ջուրը բերի՞ր:

—Այո, հայր, ասի ու ջրամանը մեկնեցի: Նա ախորժակով խմեց ու ցնծուն աչքերով գոչեց.

—Ուխայ, սիրտս հովացաւ. գօրանանս, իմ քաղցը որդի: Ամեն կարօտ առայ, ձեռդ մեկնիր, օրհնեմ:

Պատուէրը կատարեցի: Հայրս երջանիկ դէմքով խօսեց.

—Անչափ գոհ եմ Աստծուց, որ անթիւ գայթակղութիւնների մէջ քեզ նորն խոնարհն ու անարատն է պահել: Ծնողական սրտի համար զաւակի խոնարհութիւնից էլ քաղցը բան չկայ: Չար հարեանները կասկած էին ցանել սրտիս մէջ, որ դու հարուստ տէր գտնելով ինձ իսպառ մոռացել ես: Այդ վիշտն ինձ զցեց մահիճ: Բայց այժմեան ծնողասէր արարքդ ապացուցեց, որ ես սխալ եմ: Թող պապանձուեն չար լեզուները: Օրհնուես դու, քու սիրտն էլ իմի պէս ճշխայ քու զաւակների խոնարհութիւնով: Ապրես երկար ու երջանիկ, բոլումդ հող բռնես, ոսկի դառնայ նեղ օրի չհանգիպես, հանգիպես էլ, կարճատև լինի:

Այս օրհնանքից ետ հայրս հանգիստ աչքե-

րը փակեց ու ճրագի պէս հանգաւ: Ապսպրեցի, կինս ու զաւակներս քաղաքից եկան, հանդէսով թաղել տուի հօրս, նրա յիշատակի համար աղքատ գիւղացոց շատ փող ու բարիք բաժանեցի: Ընտանիքս առ ժամանակ մօրս մօտ թողնելով դառնում էի ձիով բաղաք, ուր անթիւ կարևոր գործեր ինձ են սպասում, ճանապարհին այս փորձանքը պատահեց:

Երրորդ ճամբորդն այս չափ պատմելուց ետ աչքերն ուղղեց գետնափորի առաստաղին ու կանչեց.

—Բարձրեալ Աստուած, թէ ամօթալի գործ ունեմ արած, որ սրանցից ծածկում եմ, ինձ մեռնակ պատժիր, այս անմեղները թող գնան իրանց գործին. իսկ եթէ պատմածս ճիշտ ու ճշմարիտ է, թող գթոտ աչքդ լուսաւորի մեզ այս խաւարում ու մխիթարի:

Այս ասեց, չասեց, յանկարծ գետնափորի վրայով շարժ անցկացաւ ու մուտքի վերևում բազկաչափ լոյս երևաց:

—Օրհնեալ է Աստուած, բացականչեց պատմողը ու գետնի լուսաւորուած կտորը համբուրեց:

—Այժմ ես եմ ուզում պատմել, ասեց երկրորդ ճամբորդը: Մի գէպը անջինջ դրոշմ է դրել սրտիս վրայ. մինչև օրս ոչ ովի չեմ ասել: Աստծուց թագուն չի, ինչո՞ւ ձեզնից թագուն

մնայ: Երեխայ օրից ինչ որ աչքս բաց եմ արել, հօրս տեսել եմ փողատէր: Ոչ թէ գիւղի, ալ ողջ գաւառի ամենահարուստն էր: Տեւու տեղերից գայլիս էին մեր տուն շահով փող տանելու: Հարիւրաւոր ծառայ ու մշակ էր բանացնում հայրս ու ամենի հետ հաշիւն իւր ձեռով վերջացնում: Փողի փական ու բալանին նրա մօտ էր:

Ամառնավերջին մշակները մեր դաշտերում աշխատանքները վերջացրել, եկել էին, որ հաշիւ ստանան: Ամենին իրանց հասանելիքը տուեց հայրս, հերթն եկաւ մի պատանու, որ զարմանալի եռանդով չափահասների հաւասար վաստակել էր: Վերջն իմացայ, որ դա որբ տղայ էր, փոքր քոյրեր ունէր, հօր մահից ետ ողջ ընտանիքի հոգսը դրա վզին էր մնացած: Հայրս դրանց աւելով ասեց.

— Դու տարիքով փոքր ես, ի՞նչ կասեն չափահաս մշակները եթէ քեզ էլ նրանց հաւասար վարձատրեմ. ուստի տալիս եմ քեզ ամբողջ ամառուայ վարձիցը տաս արծաթ պակաս:

— Այ մեծատուն, խօսեց պատանին, քու ի՞նչ հաշիւն է, թէ ես տարիքով փոքր եմ, ոչ մի մշակից պակաս չեմ աշխատել, ինչ էլ նոյնքան կրհասնի: Իմ ընտանիքն աւելի կարիք ունի, ինչո՞ւ ես անարդար տեղը վարձս կտրում: Անկեղծ ասած, հայրս խիստ ժլատ, փողատէր մարդ էր, նրա նպատակն էր տաս արծաթը մը-

շակից կտրել, իւր քսակում պահել, սուտ անչափահաս լինելն էր պատրուակ բռնում: Խիստ նեղացաւ, որ մի պատանի համարձակում է իւրան առարկել. աչքերը վրէժն խոթոռելով հայհոյեց և օձիքից բռնելով մշակների միջից վռնդեց.

— Գնա, կորիւր իմ դռնից, ասածս ասած է, մի սև փող աւելի տուողը չեմ:

Պատանին հայհոյանքն անպատասխան թողեց, առանց ընդիմանալու հեռացաւ, մեր բակի ծայրին կանգնեց ու բարձրաձայն հետեւեալն ասեց.

— Լսիր, փողատէր. ես իմ լուսահոգի հօրիցս լսել եմ, որ արդար քրտնքի ոչ մի կաթիլը զուր չի կորչում: Եթէ քեզ պէս մեծատան համար աշխատել եմ աւելի, քան թէ դու վճարում ես այսօր, յոյս ունեմ, որ մի օր Աստուած իմ փոխարէն քեզանից կը պահանջի:

Այսպէս դառնացած հեռացաւ պատանին մեր տանից:

Դրանից ետ տարիներ եկան ու անցան. մեր օջաղը աւելի ու աւելի շէնացաւ, լցուեց: Հօրս անհուն գանձի ծայրը շատ հեռու էր գնացել: Միայն երկինքն իւր բանը լաւ գիտէ: Դաշտում մշակների վրայ հսկելիս հայրս մըսել էր, ինչ է, տընքտնքալէ հասաւ տուն և անկողին ընկաւ: Հասաւ առած մարդ էր, չկարաց յաղթել տկարութեան, երկար ամիսներ մնաց մահճի գերի:

Ինչքան էլ դեղ ու բժիշկ բերել տուինք, օգնութիւն չեղաւ: Հայրս օր օրի վրայ դառաւ հոգեւորք ու չարչարուեց: Ինչ որ հին ու նոր հաշիւներ ունէր, մաքրեց, որ հոգին հանգստանայ: Տալուն տուեց, առնելուն առաւ, բայց ցաւի ու յեռի ձեռից հանգստութիւն չգտաւ: Անտանելի էին նրա քաշած տանջանքները, գիշեր ցերեկ մի ձայնի մահ էր կանչում, հոգեառը չէր գալիս: Այցելողներն ասում էին՝ մահը խռովել է: Հայրըս լսում էր այդ, զգում էր որ ճշմարիտ են ասում, բայց չգիտէր ինչ անի, որ մահն իւր հետ հաշտուի: Սկսեց մտածել, մանկութիւնից դէս արած սխալները միտ բերել ու բացարձակ ասել: Յիշողութիւնը երկար փորփրելուց ետ յանկարծ բացականչեց.

—Ահ, հիմի յիշեցի, թէ ինչո՞ւ մահն ինձնից երես է թեքել, երկար խրճագացնել է տալիս: Մեղա՛յ, բեզ տէր Աստուած: | Տանեցիքս վեր թռանք տեղներից: Նա ձեռը մեկնեց, գլխատակից փողի բսակը հանեց.

—Այ որդի, ձայն տուեց ինձ, մօտ եկ, լսիր: Նոր եմ հասկանում, որ Աստծու առաջ մեղքը միևնոյն է, քորոցի չափ լինի թէ սարի: Բաւական ժամանակ առաջ աղահուծիւն արի, մի պատռնի մշակից տաս արծաթ կարեցի: Արածս անարդար էր, խեղճ որբին զրկեցի, նա արտասուելով իմ տանից հեռացաւ: Ահա քեզ եմ տալիս, ստացիր նրա արդար քրանքի վարձը

և տար իրան տուր: Բայց անյապաղ տուր, որ հոգիս այսուհետև նրան պարտական չմնայ:

Ապա աչքերն երկինք գցելով գոչեց.

—Աստուած, այժմ ներիր բազմամեղիս ու արձակիր կապանքից: Այս ասելով խոր շունչ առաւ հայրս և հոգին հանգիստ աւանդեց: Թագել տուի մեծ փառքով, և իբրև միակ ժառանգանցայ օջաղի կառավարութեան գլուխը:

Մինչ այդ օրը ձեռիս ոչ փող էի ունեցած և ոչ հաշիւ պահած, հօրս արարքների դէմ տըրտընջում էի, ժխտութեան մասին հօ բոլորովին զաղափար չունէի: Բայց հէնց որ անհուն գանձի իրաւունքը ձեռս ընկաւ, ուրիշ տեսակ դառայ: Հօրս վայելած յարգանքները, նրա հպարտ դիրքը ամենի նախանձը վառում էին, չէ՞ որ այդ փողի ու ոսկու շնորհքն էին: Օր օրի վրայ նկատեցի, որ փառասիրութեան ծարաւը իմ մօտ էլ թունդ է: Եթէ ուզում էի շարունակ պատիւ ու խոնարհ երկրպագութիւն ստանալ, պարտական էի եղած գանձն անկորուստ պահել: Փողասիրութեան պոչից ես աւելի ամուր բռնեցի քան թէ հայրս էր: Այդ երեաց նրանից, որ սգի եօթ օրերն անցկացան, բայց հօրս անդարձը այսինքը կտակը անկատար, մշակին յանձնելիք փողը դեռ զբոս պանումս: Ինքս ինձ ասում էի.—այսօր չեղաւ, վաղը կողարկեմ, դեռ ժամանակ կայ:

Վաղն էլ լուսանալիս ազահութիւնը սիրտս պատում էր ու պարտքիս կատարելը խափանում։
— Մշակը մոռացած կլինի, ասում էր ներսիցս մի ձայն, ինչո՞ւ փողը զուր դէն գցես, թող ծոցդ ֆնայ։

Եւ ֆնայ։

Ինչքան որ կարողութիւնս ու գանձս աւելանում էր, աչքան քունս ու սրտիս անդորրութիւնը նուազում էր։ Քնած միջոցիս վեր էի թռչում ու վատ դառնում, որովհետեւ տեսնում էի, հօրս պատկերն եկաւ մի վայրկեան առաջս կանգնեց ու վշտացած հեռացաւ։ Այդ առաջին անգամն էր, երկրորդ անգամ երեալիս ասեց. — Ինչո՞ւ ես ծուլանում, որդի, ու հոգուս պարտքը անվճար թողնում։

Հօրս նախատինքից ամաչելով մտադրուեցի, հէնց որ զարթնեմ, իսկոյն ուղարկեմ կամ ինքս տանեմ տամ։ Բայց ամեն անգամ կամ ծուլութիւնս էր յաղթում կամ ազահութիւնս։ Հայրս էլ իւր կողմից հանգիստ չէր տալիս ինձ, երազումս տանջում էր իւր վշտահար նայուածքով ու յանդիմանութիւններով։ Այսպէս տեցիւն շաբաթներ, ամիսներ, վերջապէս ամաչելով հօրս ուրուականից վճռեցի յաղթել ազահութեանս։ Մի առաւօտ քնատեղից վեր կացայ, առայ տասն արծաթը, որ տանեմ աղքատ մշակին տամ և ներողութիւն խնդրեմ ուշացնելուս համար։ Ասի ու արի։ Ճանապարհ ընկայ ու գնում էի մենակ

դաշտի միջով։ Ահա հարևան գիւղից դէմս գալիս է մի ծանօթ մարդ.

— Քու մօտ էի գալիս, աղա, ի՞նչ լաւ էր, որ այստեղ պատահեցիր, ասեց նա։

— Ի՞նչ կար, ի՞նչ էիր ուզում, հարցրի նրան։

— Տեղս շատ նեղ է, աղա, մի 10 արծաթի կարիք ունեմ։ Ճարահատած տանում եմ կթի կովս ծախելու կամ գրաւ դնելու, որ պակասութիւնս հոգամ։

— Յարմար ժամանակ չպատահեցիր, ծոցիս 10 արծաթ փող ունեմ, բայց իմը չէ, մշակավարձ է, տանում եմ իրան տամ։

— Իմ կովն ու հորթը քու ծոցի փողից աւելի արժեն, բայց դրութիւնս այնպէս նեղ է, որ ակամայ այդքանին էլ յօժար եմ։ Մօտիդ 10 արծաթը հաւիր ինձ տուր ու այս կովն ու հորթը տար, քեզ լինի։

Ազահութիւնը սրտիս մէջ կրկին զլուխը բարձրացրեց ու ներքեից կրծքիս տախտակին բռնեց.

— Այսօր մշակին մոռացիր, ուրիշ անգամ կը վճարես հօրդ պարտքը, այսպէս ձեռնտու, շահաւէտ առուտուր ամեն անգամ չի պատահիլ։

Չկարողացայ գիւղացու խնդիրը մերժել, քանի ուզում էի ճամբէս շարունակել, նա փէշիցս բռնում էր ու ձեռը բլին դնելով պաղատում, որ փողն իրան տամ, կովը վերցնեմ։ Ակամայ

տուի: Նա գնաց իւր բանին, ես մնացի կանգնած: Յանկարծ հօրս ուրուականը աչքիս առաջ տնկուեց ու սաստեց.

—Անուշակալ որդի, դարձեալ ուզում ես հոգուս պարտքն ուշացնել. ի՞նչ ես կանգնել, ինչո՞ւ աչք անասունները մշակի տունն չես տանում. չէ՞ որ նրա փողի հետ փոխեցիր:

Այդ սաստից զարհուրած ճնշեցի սրտիս մէջ ազահուժեանս ձայնը, բռունցքով կրծքիս խփելով ասի. «Լռի՛ր, չարամիտ փորձիչ»: Անասունները քշեցի այն ճամբով, որ գնում էր դէպի մշակի գիւղը: Սակայն անգուսպ կիրքը ներքեւից դուռաց.

—Անխելք մարդ, եթէ այդպէս անհաշիւ առատաձեռն վարուես, իւրաքանչիւր գիւղացու 10 արծաթի փոխարէն մի հորթամէր կով տաս, մի տարի չըբոլորած դու կաղքատանաս, մաղին հակը կըդառնաս: Մշակն ի՞նչ է իմանում, թէ նրա փողով ապրանք ես առել: Օգուտըդ իմացիր, անասունները տար քո տուն:

Անկուշտ ազամորդի էի, կրկին յաղթուեցի ազահուժիւնից ու կովի, հորթի բերանը թեքելով դէպ իմ տուն, խառնեցի տաւարիս: Դրանից ետ մոռացայ մշակն էլ, մշակավարձն էլ: Տինգ տարի անցկացաւ թէ վեց, երկու գլուխ ապրանքը դառաւ ութ գլուխ, նրանց կաթից տկերով իւղ ու պանիր շինեցի, իմոնցի հետ ծախելով շահուեցի: Հօրս ուրուականը տեսնելով, որ ինձ

ուղիղ ճամբի բերելը դժուար է, դադար տուեց ինձ աչքելելը, խռովեց ինձանից: Ես այնուհետեւ բոլոր եռանդս գործ դրի ոսկիս ու ստացուածքս շատացնելու վրայ, որ անունս հեռու գաւառներում տարածուի:

Մեր գաւառի կէսը պարտապաններս էին. դրանից էլ մեծ փառք փողատիրոջ համար: Մի օր փափուկ դոշակի վրայ նստած՝ նրանց մէկ մէկ ընդունում էի ու հաշիւ տեսնում. մէկի մուրհակը փոխել տալիս, տոկոսը գլխի հետ միացնում, երկրորդից տոկոսն առնում, գլուխը թողնում: Յանկարծ գլուխս բարձրացրի ու տեսա՝ առաջս մի երիտասարդ կանգնած: Պարտապաններիցս ոչ միսին նման չէր: Ինձ խոր մախի ահելով բարձր ձայնով ասեց.

—Բարի լոյս, մեծատուն:

—Աստծու բարին, պատասխանեցի ու ոտին, գլխին բարակ նայելուց ետ հարցրի.

—Ա՛յ եղբայր, ո՞վ ես, չեմ ճանաչում, ի՞նչ ես ուզում:

—Ես մշակ մարդ եմ. քեզ ասելու խօսք ունեմ, իրաւունք կըտամ սրանց մօտ ասեմ:

Նրա սառն երեսից հոգիս գուշակեց, որ շա հաւէտ բան չի ասելու, ունքով նշան արի, որ ներկայ բոլոր մարդիկ հեռանան: Երբ երկսով էինք, ասի նրան.

—Անձանօթ եղբայր, ասելիքդ ի՞նչ է, ի՞նչ կարիք ունես, պատմիր, լսեմ:

—Մեծատուն զուր ես ինձ անծանօթ ա-
նուանում, այս օջաղըն ինձ ծանօթ է. բաւա-
կան տարի առաջ ամիսներով այստեղ բանել եմ
ու վարձիս մի մասը անստանալ թողել: Այժմ
ձմեռնամուտ է, ապրուստի դժուար միջոցը.
տանս գլխաւորն ես եմ, բոլոր քոյրերիս ճամ-
բու եմ դրել, ամենափոքրն է մնացել. հին ու
նոր մշակավարձերս ժողովելով հասա՛յ ձեր գիւ-
ղի կուշար, միտս ընկաւ, որ ձեր օջաղից էլ առ-
նելիք ունեմ: Հօրդ մահը վաղուց ինձ յայտնի է.
սպասում էի վարձիս մնացորդին, բերող չեղաւ:
Եկել եմ իմանամ՝ արդեօք հայրդ շունչը փչելիս
իմ վարձի մասին կարգադրութիւն չարե՞ց: Ստա-
նալիքս ընդամենը 10 արծաթ էր. ձեռս պակաս
չլինէր, ոտ չէի ծեծիլ գալ: Խնդրեմ ասա, եթէ
հայրդ մեռնելուց առաջ բոլորի հաշիւը վերջաց-
րել է, մենակ ինձ չքաւորիս է մտահան արել,
վնաս չունի. թող մնայ անվճար: 10 արծաթի
փոխարէն 100 լինէր, նրա ետնից այն կեանքը
վազողը չեմ. իմ տեղ Աստուած լինի նրա պար-
տաւէրը: Իսկ եթէ հողին փչելիս իմ վարձը ան-
գարձի—կտակի մէջ չիշել է, խնդրում եմ քեզ
իբրև նրա ժառանգի իմ քրտնքի գինը տաս:

—Շատ արդար է պահանջդ, ասի նրան,
վարձիդ մնացորդն իմ մօտ է: Հայրս մեռնելուց
առաջ մտաբերել է ու ինձ յատկապէս պատուի-
րել, որ քեզ հասցնեմ: Մեղաւորը ես եմ, որ
մինչև օրս ուշացրել եմ: Լաւ է որ ինքդ ես ե-

կել, ուրախութեամբ կըվճարեմ: Բայց ճամբայ
եկած մարդ ես, յոգնած կլինես, հանգստացիր,
մինչև պարտապաններս հետ հաշիւս վերջաց-
նեմ:

Մշակն ինձնից այսպէս քաղցր վարմունք
չէր սպասում: Հանգիստ քաշուեց մի կողմ: Իսկ
իմ նպատակն ուրիշ էր. ուզում էի ժամանակ
շահեմ սրտիս մէջ վառուած նոր կռիւը հանգց-
նեմ: Այդ իսկոյն չէր լինում. ուստի պարտա-
պաններից ետ խնդրեցի մշակին այսպէս. —ար-
դէն մութն է, էլ չես կարող ձեր գիւղը դառ-
նալ, սպասիր, իրիկունս միասին հաց կուտենք,
հօրս չիշատակը մի բաժակով կօրհնես, վարձդ
կըտամ, կերթաս:

Մշակը խոնարհ գլուխ վէր բերեց ու սպա-
սեց: Սրտիս կռիւը թեժացել էր. ազահութիւնը
զոռում էր, չէր թողում խղճիս ձայնին լսեմ. ա-
սում էր. —վարձից մնացած 10 արծաթը տուր
ու ճամբու գցիր, ապրանքին ձեռ մի տալ:

Ընթրիքի նստանք. գիտմամբ զրոյցը, կե-
րուխումը երկարացրի, որ չարը սրտէս դուս
գայ, այդ իրիկունս և եթ խղճիս ուղածը կատա-
րեմ, վերջանայ: Փափագս գլուխ չեկաւ, ագա-
հութիւնը զօրեղ էր խղճից, իմ մէջ նրան տրորե-
լով ինձ էլ հետը տանջում էր: Ունքերս չէին
բացւում, զրոյցը ձգձգելով մշակին որոշ բան
չէի ասում: Հացը վերջանալու վրայ էր ու գրը-

պանիցս փող չէր դուրս գալիս: Մշակը համեստ կերպով դարձաւ, ասեց.

—Մեծատուն, առաւօտը վաղ ճամբայ եմ ընկնելու, թէ զաւակներիդ արեւը կըսիրես, ետ չըզցես, ես հազար հոգս ունեմ:

Այդ ասելով նա սպասում էր, որ ձեռս տանեմ ծոցս կամ գրպանս: Իսկ ես ընդհակառակ անտարբերութեամբ պատասխանեցի.

—Շատը համբերել ես, քիչն էլ համբերիր, առաւօտը վարձդ կըստանաս ու կերթաս բանիդ:

Իմ խօսելու ձևից նա եզրակացրեց, թէ իրան փող տալու միտք չունեմ, պահանջը ձգելով իբրեւ աղքատ մարդու խաղացնում եմ: Բայց Աստուած էլ գիտէ, որ իմ ցանկութիւնն ուրիշ էր: Ազգհութիւնն ասում էր.

—Ի՞նչ ես տատանւում, 10 արծաթը տուր մշակին, ճամբու գցիր. ուտացրած հացդ էլ թող տոկոսի տեղ լինի:

Դրա դէմ խիղճս բողոքում էր ու ինձ յանդիմանում.

—Ազգս մարդ, եթէ հօրդ անդարձը կատարելն ուզում ես, արդարութիւնով կատարիր: Զէ որ կովն ու հորթը մշակի վարձով առար. մօտդ ուրիշ փող չունէիր: Երկու անասունը բազմացել, ութ գլուխ են դարձել ու քեզ այնքան արդիւնք տուել. ամենը մշակի սեպհականութիւնն է. նրան յանձնիր. ալլապէս դու յափըշտակիչ ես ու գող:

Զգում էի, որ խզճի ասածը միանգամայն արդար էր, բայց ինչպէս կատարէի. ութ գլուխ անասնից յանկարծ զրկուելը իմ գծուծ սրտի համար հեշտ բան չէր, մանաւանդ որ չարը դարձել տալիս, շարունակ ականջումս փսփրսում էր.

—Դու աշխարհիս ամենալիմարը կլինես, եթէ 10 արծաթի փոխարէն կէս նախիր տաւարը մշակին յանձնես, որը ոչ կով առնելուց տեղեկութիւն ունի և ոչ նրա ծնունդների բազմանալուց:

Խզճի ու ազգհութեան պայքարի մէջ մնացել էի շուարած, չգիտէի ո՞րի կողմը թեքուեմ: Հաստատ գիտէի, որ հայրս այդ դիշեր ինձ երեւալու է, բայց էլի քաջութիւն չունէի մշակին պարգեւու, թէ բանն ինչու՞ն է: Ծառային հրամայեցի, որ մշակին տանի հիւրասենեակը, պատուաստ անկողինը ցոյց տայ: Յոյս ունէի, որ գիշերը գոնէ մի որոշում կը կայացնեմ: Առանց հագուստս հանելու բարձին թինկ տուի ու սըրտիս ականջ էի դնում: Շփոթ ու կռիւ էր ներսս: Անչափ յոգնած էի զգում ինձ. լաւ համարեցի քնելը, բայց վախենում էի. աչքս թեթեւ փակելուն պէս վեր էի թռչում, չլինի թէ քնի աշխարհում հօրս ուրուականին հանդիպեմ: Մինչև լոյս բացուելը շամփրի պէս պտոյտ եկայ. առանց մի որոշման վրայ կանգ առնելու: Մէկ էլ յան-

կարծ լսեցի, դուռը թխկացնում են, աչքերս հաղաղելով վերկացայ բաց արի, տեսայ, որ մշակն է փայտը ձեռին առաջ տնկուած: Խոնարհ գլուխ տալով խօսեց.

— Բարի լոյս, մեծատուն, ուշանալու էլ ժամանակ չունեմ. երէկ զուր տեղը կորցրի: Եթէ վարձիս մնացորդը տալու ես, տուր, եթէ չէ, ես ուժաբան չունեմ, քեզ լինի: Միայն մի բան եմ խնդրում, արի գնանք, հօրըդ գերեզմանն ինձ ցոյց տուր:

Մնացի սառած:— Ինչի՞դ է պէտք հօրս գերեզմանը, հարցրի նրան:

— Մի՞թէ չես գիտում ինչի, խօսեց նա հանգիստ, այսքան տարի նրա հոգին ինձ պարտական է, հաստատ գիտեմ, որ այն կեանքումը տանջում է: Ուզում եմ գերեզմանի պռնկին կանգնել, մի բերան «հայր մեր» ասելով նրան պարտքից ազատել: Թող նա պրծնի իւր տանջանքից, ես էլ բաւական իմարած ողորմութիւնով գնամ իմ ճամբէն:

Այս խօսքերը լսելիս փշաքաղուեցի, ի՞նչ պէս, այս չքաւոր մարդն ուզում է հօրս գերեզմանի մօտ գնալ ու իրան հասնելիք 10 արծաթ փողը իբրեւ ողորմութիւն բաշխել մի գանձատէրի, որ տարիներ առաջ նրան հայհոյել ու վարձից զրկել է, իսկ ինձ իւր որդուն անհուն ժառանգութիւն է թողել: Դրանից ետ ի՞նչ կասի հայրս ինձպէս ապերախտին:

Սիրտս տակ ու գլուխ եղաւ. ամաչելուց քիչ էր մնում մագերս պոկոտեմ: Դրանից ետ էլ ի՞նչ չար կամ ագահութիւն կը մնար սրտուս. հալածուեցին, փախան: Խղճի հրամանի համաձայն, իսկոյն մշակի թեից ամուր բռնեցի ու ասի խեղդուելով.— Ետնիցս արի: Անխօս տարաջ դէպի տաւարի գոմը: Մշակն առանց ընդդիմութեան գալիս էր, բայց ո՞վ գիտէ սրտում ի՞նչ կասկածներ տանելով: Համբերեց լուռ մինչեւ հասանք գոմի մէջ տեղը:

— Սպասիր այստեղ, ասի նրան: Կանգնեց: Ես մտայ նստած տաւարիս մէջ, ընտրեցի նըրանցից ութ գլուխ ու վերկացնելով քշեցի նրա առաջը:

— Բարեկամ, ասի նրան, Աստծու տակին խոստովանում եմ, այս ամենը քու ապրանքն է, տար քու տուն:

Մշակն ալլալուեց ու վշտացած ձայնով խօսեց.

— Մեծատուն, ասենք, քու հայրը քեզ անհուն գանձ է թողել, ինչո՞ւ իմ աղքատութիւնը ծաղրում ես: Ի՞նչ գործ ունեմ ես քու տաւարի մօտ. քեզանից վարձիս մնացորդն եմ ուզում, ինչո՞ւ ես խնդիրս տնազաբան շինում:

Տեսա՞յ որ ինձ սխալ է հասկացել, սկսեցի աղաչել, որ հանգիստ լինի, չվիրաւորուի: Նա չէր ուզում ասածիս հաւատալ, վրդովուած ու-

դում էր գոմից հեռանալ. թևից բռնեցի ու մեղմ ասի.

— Լսիր, բացատրեմ, բանն ինչու՞մն է: Քեզ հասնելիք 10 արծաթը 5—6 տարի առաջ բերում էի քու տուն, ճամբին շահաւէտ առուտուր պատահեց, մի հորթամէր կով էին ծախում, քու փողով առաջ տուն բերի, նրանից այսքանը առաջ են եկել:

Մշակի կասկածը մեծ էր, գլուխը շարժելով ինձ թողեց ու դէպի դուռը գնաց: Խիղճս ասեց, մի թողնիլ: Ես նրա փէշից բռնելով ասի.

— Ինչպէս տեսնում եմ, դու տոկոսի վրայ ես մտածում, պահանջդ արդար է, անշուշտ այսքան տարում ապրանքիցդ շատ կաթ, մածուն, իւղ, պանիր եմ ստացել ու իմ տանը ծախսել: Պարտական եմ այդ արդիւնքները վերադարձնել, արդարութիւնն այդպէս է պահանջում:

Այս խօսքերն ասելիս կարծես սրտիցս մի ծանրութիւն վերանում էր ու աւանջիս մէջ հօրս ձայնը հնչում.— այդպէս, որդի, լաւ է ուշ քան երբէք, պարտքը տալով, մեղքը լալով, տուր, հոգիս ազատիր:

Էլ չհամբերեցի, մտայ մառան, ուր իւղն ու պանիրը տկերով դարսած էին. խտտելով հանուտեցի դուրս ու մշակին ասի.

— Ահա, այս էլ քու ապրանքի արդիւնքն է, վերցրու տար: Հօրս հոգին վկայ է, որ այս քու արդար սեպականութիւնն է:

Այս անգամ հաւատաց, նկատեց որ արեւիս սրտովն եմ ասում: Մօտ եկաւ, երկսով պանրի, իւղի տկերը բարձեցինք անասունների վրայ. անչափ շնորհակալութիւն արեց ինձ ու հօրս լիաբերան օրհնելով՝ գնաց իւր տուն:

— Ընկերներ, խօսեց երկրորդ ճամբորդը, այդ օրն անց է կացել, բայց այդ օրուայ Աստուածը կայ: Նա վկայ է, որ դրանից դէսը ազահութեան չարը սրտիս ոչ ավին է տեսել, ոչ մէջը. թէ սուտ եմ ասում, թող Արարիչն ինձ դատի:

Այս ասելով աչքերը դէպի առաստաղը գցեց ու գոչեց.

— Երկնային Աստուած, եթէ պատմածիս մէջ սուտ ու փուշ բան կայ, դու ինձ մենակ խորտակես, այս անմեղ մարդկանց ազատես: Իսկ եթէ ասածս ճշմարիտ է, դու քու զօրեղ աջով այս լոյսն առատացնես:

Այս խօսքի վրայ կրկին շարժ եղաւ գետնափորի շրջակայքում ու լուսամուտը թզաչափ ներքեւ իջաւ, շողքը մեծացաւ:

Առաջին ճամբորդն անվստահ ու ամօթահար դարձաւ ընկերներին.

— Ձեր արդարութիւնն արդէն պարզ երևաց, այժմ ես պատմեմ իմ արած մեղքն ու վարձքը, լսեցէք, Ստեղծողից թագուն չի, ձեզանից ինչո՞ւ թագուն մնայ:— Ես ծննդով ազնուականի որդի

եմ. ողջ գիւղն իմ սեպհականութիւնն է ու նրա՝ վրայ նստող ժողովուրդը—իմ հարկատուները: Աչքս բաց կալած օրից տեսել եմ մեր տունը ամեն վայելչութիւններով լի: Ամուրի ժամանակաբոլոր մայրերն երանի էին տալիս այն կնկան, որի դստրին կըհաւանեմ ու փեսայ կըգառնամ: Երբ պսակուեցի ու զաւակների տէր դառայ, էլ բաց բերան չկար, որ իմ ապրուստը չըգովէր ու իմ անունին, առողջ, գեղեցիկ տեսքին չընախանձէր: Իմ տեղ ո՞վ էլ լինէր, այդքան բարիքների համար փառք կըտար Աստծուն ու երջանիկ կեանք կը վարէր իւր ընտանիքի, իւր բարեկամների շրջանում. բայց կրքի գերի մարդն ինչ երջանկութիւն պտի ունենայ: Աչքերս հան գիստ չունէին, միշտ կանանց ետնից էին չըռւում. նրանք երկու էին, որսերի թիւը հարիւր: Գաւառում հարս չըկար, որ ինձ դուր գար և իմ թակարդից ազատուէր: Կողակիցս վաղ, ուշ առածներս ամենն էլ իմանում էր, բայց ահից լըռում էր ու հլու աղախնու պէս համբերում: Վաղուց դադարել էի կնոջս բաղցը խօսք ասել կամ փաղաքշել: Աստուած չէի ճանաչում, վաղուց ծաղրելով մտքէս հանել էի: Ինձ նման ուժեղ, գեղեցիկ, ճարտար, հարուստ ազնուական ո՞վ կար մեր գաւառում: Այդ էր պատճառը, որ իմ գիւղի հասարակութեանը բանի տեղ չէի դրնում. կարծում էի թէ նրանք հող ու մոխիր են առաջիս. որ կողմն ուզում էի, այն կողմն էի

գարձնում: Բայց գիտէ՞ք ինչ: Իմ անհուն գոռոզութիւնս վիրաւորողը իմ հարկատուներից մինն էր. այն էլ աղքատ մարդ: Դա ունէր մի շատ գեղեցիկ կին. եօթ տարի շարունակ աչքերով հետևում էի նրան. փող թէ խորամանկ միջոցներ գործ էի դնում նրա ուշադրութիւնը գրաւելու, նրան ուղիղ ճամբից հանելու համար. ամենն էլ ապարդիւն էին անցնում: Անաջողութիւնից հանգիստս կորցրած գազան էի կտրուել. ինքնասիրութիւնս ինձ ուտում էր, որ մտադրութիւնս չէր կատարւում. ամուսինը հասարակ ոքմին էր, բայց սրտոտ ինչպէս առիւծ, յայտնի էր նա թէ գիւղում և թէ գիւղից դուրս. ամենն էլ նրան յարգանքով էին բարևում, իսկ կինը անչափ սիրելուց գլխով պտոյտ էր գալիս: Նախանձոտ վատասիրտը միայն ես էի, որ նրան սրտումս մահ էի ցանկանում: Խոր համոզուած էի, որ քանի նա ողջ է, սիրուն կինը կըմնայ ինձ համար պաս ու երազ: Շատ էլ գիտէի, որ այդքան դժուար էր նրան տիրանալը, բայց անսանձ սիրտս բորբոքւում, պահանջում էր...

Իմ բաղդից այդ միջոցներին մեր գաւառում խիստ երաշտ պատահեց ու տեղեց բաւական երկար: Արտ, անդաստան չորացան, հողագործ, անասնատէր ամենն էլ մնացին պակաս օրում: Պաշար ունեցողը մի մասն ինքը կերաւ, միւս մասը փոխ տուեց դրացուն, բարեկամին

եկող տարի վերստանալու յուսով, բայց երբ երկրորդ տարին էլ երաշտը շարունակուեց, ժողովուրդն ընկաւ սարսափի մէջ, սովի երկիւղն ամենին պաշարեց: Միջակ ու աղքատ դասակարգը ուտելիք չէր ճարում, անտանելի էր մանաւանդ մանր երեխաներ ունեցողները վիճակը: Այնպիսի ծանր օրեր հասան, որ գիւղում կարիքից ծնողը որդուն ուրանում էր:

Գեղեցիկ հարսի ընտանիքն էլ կարիքի մէջ էր, մեր տանից հեռու չէր, ես այդ գիտէի, անտեսած փողը մսխել էր, դարդակ ձեռով նստել: Մի երկու լծկան ունէր, խոտի պակասութեան պատճառով կիսագնի վաճառել էր: Այժմ նրա միակ հոգսն այն էր, ինչպէս անի, որ երկու երեխին ու կնկանը սովի ձեռից ազատի: Կարիքի ձեռից որը մուրացկանութիւն էր անում, որը գողութիւն, որն էլ կտրներին կանգնում բազկատարած երկնքի դէմ գանգատում էր: Նա այդ բաներն անողը չէր, սովոր էր արդար քրտինքով վաստակ անել, բայց վաստակի դուռը փակուել էր: Ի՞նչ անէր իւր ջրապինդ կոներով, գնար ճամբայ կտրէր, մարդ կողոպտէր: Այդ կարող էր, բայց արդար վաստակ չէր նրա կարծիքով: Գնար հեռու աշխարհից ապրուստ բերէր, բայց կինն ու երեխէքը ունի յուսով թողնէր:

Այս բաներն իմանալով ես ժամէժամ սպասում էի, որ նա անպատճառ կըզայ իմ ամբարի

դուռը շահով ալիւր վերցնելու: Կարծիքս սխալ էր, նա չեկաւ:

Մի երկու օր ոչ դռներին երևաց, ոչ կտրներին, մէկ էլ լսեցի, որ տկարացել, անկողին է ընկել: Ծածուկ ոքմինի միջոցով տեղեկանում էի նրանց տան վիճակի հետ. ուղիղ է ամուսնու հիւանդութիւնը անհուն վիշտ էր պատճառել կնկան, բայց զարմանալի տոկունութեամբ ամեն զրկանքի դիմանում էր: Խիստ կսկիծ պատճառողը զաւակների քաղցն էր. մօտից մի ըռպէ չէին բաժանում. ուր շարժւում էր անձարը, փէշից բռնած ժանգ ու ժինի անելով հետևում էին: Մարդուց թէ բարեկամներից ստացած ընծաները, արդ ու զարդերը, ամենն էլ ծածուկ զրաւ էր դրել ու տան պակասութիւնը հոգացել:

Հեռու գիւղերից իմ դուռը ալիւրի էին գալիս. լի ամբարներէս շնորհով դարձել էի ողջ գաւառի տէր. ով ալիւր կամ ցորեն էր վերցնում, դառնում էր իմ ճորտը. խօսքս աջ էլ էր ազդում, ձախ էլ: Երկար ամիսներ աչքս մնում էր, որ սիրուն հարսի կողմից մի ապսպրանք գայ ալիւր ուղելու, չէր լինում: Համոզուած էի, որ մարդը չի թողում: Ուղիղ է, նա ոչ մի անգամ իւր առելութիւնը չէր ցոյց տուել ինձ, բայց անկարելի էր, որ չիմանար թէ ես իւր կնկայ վրայ աչք ունեմ:

Վերջապէս մի օր լուր բերին, որ երեխանց

լացը մարդու վրայ խիստ ազդել է, կանչել է կնկանն ու այս ասել.

—Ս, կնիկ, այս չբեր տարիքը յաւիտեան շարունակուելու չեն, երևի խռոված երկինքը վաղ ուշ մարդկանց հետ կըհաշտուի: Երեխէքս սովից տառապում են մաշուում, իսկ գիւղի ագնուականի ամբարները լիք տրաքում են: Սըրի գնա ուրիշների պէս դու էլ մի երկու կող ալիւր ուզիր, ինչ որ շահն է, կըտանք: Ուխտել էի կեանքումս նրանից բան չխնդրել, բայց այսօր ստիպուած եմ հպարտութիւնս փշրել զաւակներիս լացի պատճառով: Օտար գիւղացոց չի մերժում, մենք հօ նրա հարկատուն ենք: Գնա ուզի, բեր, ժամանակին շահով կըվերադարձնենք:

Էգսի օրը վաղ վաղ զբօսնում էի տանս առաջի պարտէզում, յանկարծ աչքովս ընկաւ սիրուն հարսի նման մէկը. գլխակախ, մի տոպրակ կռան տակ գալիս էր դէպ իմ ամբարի կողմը: Սիրտս ցնծութիւնից կըծքիս տակ խաղս եղաւ:

Շտապով պարտէզը թողի, ամբարի դուռը գնացի ու տեսայ ճիշտ ու հաստատ նա էր, սիրուն հարսն էր այնտեղ կանգնած: Նրան տիրանալու ցանկութիւնը բոցավառուեց ինձանում. լպիրշ խնդումից խելացնորի պէս էի. որովհետև տարիներով փախստական որսը իւր ոտով եկել էր որսկանի առաջ կանգնել: Գոռոզ շարժուածքով մօտեցայ: Նա ահակալած կխտարի պէս շուար աչքերը մէկ աջ էր գցում, մէկ ձախ: Ինձ

նայելիս առաջ սփարթնեց, ապա կարմրելով աչքերը քաշ գցեց ու դողդոջուն ձայնով խօսեց.

—Գիւղի տէր, Աստուած քու մէկը հազար անի, գլխատէրս հիւանդ է, երեխէքս քաղցից լալիս են, դու էլ տեսնում ես, թէ ինչ զուլում ժամանակ է, խնդրում եմ, երկու կող ալիւր տուր, տանենք կառավարուենք, Իւր շահով կըվերադարձնենք:

Առաջին անգամն էր, որ նրա ձայնը լսում էի. լսողութիւնս ու հոգիս փաղաքշեց. փոքր ինչ աւելի խօսեցնել ու նպատակով անսրտի պէս կատակ արի.—բան է, վայ թէ գլխատէրդ մահանայ, այն ժամանակ Դժ կըվճարի փոխ տուած ալիւրս:

Իմ անողոք խօսքերը աննման գեղեցկուհուն փոթոթեցին, հազիւ վիշտը զսպելով պատասխանեց.

—Ես դեռ չեմ կարծում թէ առիւծ մարդս այդպէս շուտ մահանայ, բայց եթէ Աստուած կուզի մեղաւորիս այդպէս խիստ պատժել, դու միամիտ կայ, տուած ալիւրդ չի կորչի. հարեանների համար կար ու մանած կանեմ, քու ալիւրի գինը կը վճարեմ: Սյդ էլ չլինի, երկու զաւակիս ձեռը բռնած դռնէ դուռ մուր կանեմ ու քու պարտքի տակ չեմ մնալ:

Նա այս վշտոտ խօսքերն էր ասում, ես անտարբեր նրա վիճակին՝ բարեկազմ հասակն ու գեղեցկութիւնն էի դիտում: Հրաշագեղ դէմքը հոգսի ձեռից թառամել էր. ծանր թախիծը բազմել էր թուխ աչքունքի վրայ: Սյդ անձար

վիճակում նա դարձեալ հպարտ էր երևում աշ-
քիս: Մտքումս ասի, «ինչ օգուտ կըբերի այս
հանգամանքում գոռոզ մնալդ, երբ ճարահատած
եկել ես իմ ոտը: Խնդիրդ ուզում ես կատա-
րուած տեսնել, առանց ընդդիմութեան առա-
ջարկս կատարիր:

Մօտեցայ թշուառին ու չար բազէի հայեաց-
քով ասի.

—Հագարից մի անգամ եկել ես դուռս, խըն-
դիրդ մեծ բան չի, երկու կողի փոխարէն չորսը
կուղարկեմ ձեր տուն, բայց դու էլ մի կողմ
թող յամառութիւնդ, գլուխդ հետս մին արա:

Վերջին խօսքերէս վրայ հարսի աչքերն ար-
տասուքով լցուեցին: Նա ոչ բողոքեց և ոչ զայ-
րոյթի նշան ցոյց տուեց, այլ մի քայլ ետ քա-
շուելով, գոգնոցի ծալքով արտասուքը ցամա-
քեցնել աշխատեց ու հեկեկալով խօսեց.

—Հարուստ ազնուական, քու առաջ կանգ-
նած է մի մայր, որի սիրտն ու հոգին կլանուած
են սովալլուկ զաւակների հոգսով, նա հնարաւո-
րութիւն և իրաւունք չունի քու առաջարկին
պատասխանելու: Նա սովի երեսից ամեն ինչ
վաճառել, ընտանիքի կարիքն է լրացրել, մնացել
է նրա համար անարատ ու անվաճառ միայն պա-
տիւր: Դու ալդ ես կամենում որ վաճառեմ, բայց
դա մենակ իմս դէ, այլ և իմ ամուսնուն: Առա-
ջարկդ նրան կըյայտնեմ. գլխատէրս գիտէ, թող
վարուէ այս հանգամանքում ինչպէս ինքը կուզէ:

Այնուհետեւ էլ չմնաց մօտս. թառանչ բաշե-
լով գլուխ տուեց ու գնաց:

Ես մնացի տեղն ու տեղս յիմարացած կանգ-
նած. կասես գլխիս եփած ջուր ածին: Նրա
վերջին խօսքերը հրաշէկ նետերի պէս սկսան
շանթել լերդ ու թոքս: Էլ չկարացի տեղս եր-
կար մնալ. աննման հարսը կասես մի պարան
վիզս գցած ետնից ձգում էր: Դեռ թաղամիջում
մարդ չկար, վռագով գնացի նրա տան ետևը,
նեղ լուսամուտի տակ կուչ եկայ, տեղս կող-
քանց էր, ոքմին չէր տեսել: Սկանջ դրի լուսա-
մուտից, որ իմանամ թէ մարդուկին ի՞նչ են
խօսում իրանց գիւղի տիրոջ մասին:

Տան դուռը բացուելուն պէս հիւանդը հար-
ցեր տուեց.

—Հըր, կնիկ, ասի՛ր ազնուականին, ալիւրը
բերի՛ր, շահի համար առարկութիւն արեց:

Կինը թուլացած, ուժասպառ դէմ ընկաւ
տան մէջտեղի սիւնին ու դէմքը ծածկելով
պատասխանեց:

—Ա՛խ գլխատէր, երանի բան չըհարցնես: Ա-
սում ես բերի՛ր: Ի՞նչպէս բերեմ, շատ էլ եր-
կուսի տեղ չորս կող է տալիս: Այնպէս պայման
է առաջարկում, որ աւելի շուտ սովամահ կը-
լինեմ, բան թէ յանձը կառնեմ:

Հիւանդ ամուսինը տեսնելով կնոջ խիստ
հեկեկալը, աղաչական ձայնով խօսեց.

—Հանդարտուիր, հոգիս, երևի սովի սարսափը այդպէս մարդկանց սիրտը փափկացնելու տեղ քարացրել է: Ինչ արած, համբերելու ենք, բանի որ գիւղում ուրիշ յուսատեղ չկայ: Շահը մէկին չորս կըտամ, միայն թէ անմեղ մանուկներին լացը չըլսեմ: Զուր չես նրա պայմանին համաձայնել ու ալիւրը տուն բերել:

—Ա՛խ, միամիտ հոգի, մորմոքուելով ընդհատեց կինը, եթէ հասկանայիր նրա տմարդի պայմանը, երբէք չէիր յօժարի. այդ գնով ալիւր ստանալ:

Այս ասելով հեծկլթաց ու կծկուելով սիւնի տակ վեր ընկաւ. Հիւանդի մէջ շիջած կասկածը նորից յարութիւն առաւ, դժուարութեամբ անկողնում նստեց ու շեշտակի նայելով կնկանը հարցրեց.

—Ի՞նչ անողորմ պայման է առաջարկում, պարզ ասա, լսեմ: Կինն առանց յապաղելու պատասխանեց.

—Դու չե՞ս իմանում միթէ, որ այդ անկարեկիցը վաղուց ետնիցս պտտում է: Մինչև օրս մի մաս քեզնից վախենալով, մի մաս երկնքից պատկառելով չի համարձակուել դէմ առ դէմ ինձ բան ասել: Այժմ երբ դու հիւանդ պարկած ես ու ես անձար վիճակում մանուկների քաղցի պատճառով նրա դուռն եմ գնում, նա կանդնում է ու երեսիս ասում. «Ուզածդ ալիւրը

կը տամ այն պայմանով միայն, եթէ գլուխդ հետս մին կանես»:

Կարող էի՞ կարծել թէ զաւակների տէր մարդը կրծքի տակ սրտի տեղ քարի կտոր կարող է ունենալ, այդպէս տմարդի կերպով վարուել: Նրան պատասխանեցի.—այդ իմ վճռելու բանը չի, իմ գլխատէրը գիտէ: Թողի նրան ու պատիւս վրէս եկայ տուն:

Հիւանդը թևերը ջղաձգորէն տարածելով խեղդուած ձայնով գոչեց.

—Ա՛խ, դո՛ւ, ստոր շունչ, կարծելով որ քու մէջ մարդկային խղճի նշոյլ կայ, ամենանեղ ըոպէին վստահացել էի վշտաբեկ կնկանս դուռը ուղարկել: Ուրեմն դու կատարեալ գազան ես եղել. ա՛խ, նզովից արմատ...

Կրկին ու կրկին ա՛խ քաշեց հիւանդն ու բռնորովին ուժասպառ ընկաւ բարձի վրայ:

Երեխէքն արդէն անկողնից դուրս եկել, կիսամերկ փաթաթուել էին սգաւոր մօրը ու աղեկտուր վնդալով, հաց էին ուզում:

Իմ մթնած ուղեղի մէջ այդ վայրկենին կարծես մի դող ընկաւ. այդ տեսարանը դիտելիս մի սարսուռ պատեց ողջ մարմինս. դողդողալով յենուեցի պատին: Հիւանդը լուռ էր. ինձ թուաց թէ նա արտասուում էր. մի քանի ըոպէից ետ թուլացած վիզը շրջեց դէպի կինը և ողորձելով խօսեց.

—Այ կին, դու նրան ասիր, որ գաւակներդ այսպէս պօղնդնոտալով հաց են խնդրում, ալիւրը նրանց համար ես փող ուզում եմ նա՛ Աստուծո՛ւ պատկեր կրող մարդն արնպէս ընդունեց ազաչանքդ:

Հրեշտականման կինը խօսել չկարենալով լուռ մորմոքւում էր ու արտասուքները կայլակ կայլակ գլորում: Երեխէքը չէին լուում: Հիւանդը մի քանի րոպէ ևս լուռ համբերելով նրանց վրնգոցին, թառանջ քաշեց ու խօսքը շարունակեց.

—Այ կնիկ, այս երեխանց լացը սիրտս ու թոքերս խաշում են: Օրն այնտեղ է սև մթնել, որ մեր գիւղում ուրիշ ալիւրատէր չկայ. ես չեմ իմանում, երբ օտի կըկանգնեմ, որ գնամ ուրիշ գիւղից ալիւր ձարեմ: Երեխէքս սովից տանջւում են. այս հանգամանքը մեր աղին— ազնուականին քաջալերում է իւր անարգ մտադրութեան մէջ: Սովի սպառնալիքով որոշել է իմ կնոջ պատիւը— իմ միակ հարստութիւնն ու պարծանքը կողոպտել, լաւ իմանալով որ զոհն ազատուելու ելք չունի: Արարքը տմարդի է, գազանին միայն վայել: Բայց երեխէքս, Տէր Աստուած, նրանց կեանքը փտանգի մէջ է. նրանց համար հոգալը իմ պարտականութիւնն է ու ես մահճում պարկած եմ: Ի՛նչ անեմ, հաւատարիմ կին, սրտնեղութիւնս անասելի է. քեզ ինչպէս պատմեմ, որ հասկանաս:

Այս խօսքերից ետ հիւանդն սկսեց լալ: Ես

պարզ լսում էի նրա հեկեկոցը: Սակայն չանցաւ մի քանի րոպէ, նա զուարթ ձայնով կանչեց.

—Իմ պարկեշտ կին, ընտանիքի սրբութեան պահպանութիւնը և նրա պատասխանատուութիւնը գցել ես իմ վրայ: Աստուած գիտէ, թէ հրքան սիրտս զոհ է քեզանից քու հաւատարմութեան համար, այժմ ասում եմ քեզ իմ որոշումս: Գնա կրկին ազնուականի դուռը, բայց ոչ մենակ, այլ գաւակներից հետ, թող դահիճը տեսնի իւր զոհերին: Գուցէ իւր յանցաւոր առաջարկից հրաժարւում է: Եթէ այս անմեղներին տեսնելուց ետն էլ անպատկառ կըմնայ, այն ժամանակ ինձնից էլ պաշտպանութիւն մի յուսալ, քու պաշտպանը երկնքի Տէրն է, նրան եմ թողնում իմ և գիւղատէր ազնուականի դատաստանը: Առանց վարանելու ընդունիր առաջարկած պայմանը և ալիւրը բեր, գաւակներդ սովից թափիր: Պու գոհաբերութիւնը, որ իբրեւ մայր անելու ես գաւակներիդ սիրուց, այնքան ծանր և մեծ է, որ ամեն մի խղճով մարդ ինձ հետ քու առաջ կըխոնարհի: Գնա ազատ ես: Եթէ ես երբ և իցէ Աստուած պաշտել եմ, նա իմ փոխարէն վրէժխնդիր կըլինի, անպատիժ չի թողնիլ անիրաւ ազնուականին:

Կինն սկսեց յանկարծ բարձր հեկեկալ ու խոնարհիլ պարկած ամուսնու կրծքին: Զաւակները հետևեցին մօր ձայնին ճիշ ու ազաղակ բարձրացնելով. ողջ տունը սուգ ու շիւանով

լցուեց: Քարասիրտ տեղովս փշաքաղուեցի: Ո՞վ էր այդ սրտաճմլիկ տեսարանի պատճառը: Ես, ազնուական կոչուող գաղանս, ուզում էի այդ խեղճերի վերջին ունեցածը կողոպտել, ընտանեկան սրբութիւնը կործանել: Այս մտածելով վրէժս զարհուրելի դող եկաւ, կոկորդս չորացաւ, շունչս կտրուելու վրայ էր, խեղդւում էի: Ահն ինձ պատեց, չլինի թէ յանկարծ թուլութիւն գայ վրէժս, ուրիշի պատի տակ ընկած քնամ: Ուժերս լարելով ինձ թրեցի այդտեղից ու մի կերպ ինձ հասցրի ամբարիս մօտի սենեակը ու ընկայ չոր տախտի վրայ: Շունչս ուժով էի հաւաքում. սիրտս ուզում էր տեղից պոկ գալ: Քանի որ հիւանդի վերջին բառերը միտս էին ընկնում, այրող մութը ռնգերիցս մլլում էր: Գէշ արարքներս ժողովուել, հազար գլխանի օձի պէս առաջս տնկուել էին, նայում էի նրանց ու սոսկում:

Մի փոփոխութիւն էր նշմարւում ներսըս. ես ուզում էի ուրիշ գառնալ. անպատկառ ազնուականը ատելի էր ինձ, սկսում էի խալտառակել, անխնայ հայհոյել նրա ընթացքը: Բայց դեռ սիրտս չէր հովանում, ներսըս բոցավառուածի պէս այրւում էր: Ողջ օրը այդ վիճակում տանջուեցի քաղցած ու ծարաւ: Խստապէս պատուիրել էի ոքմին ներս չթողնել, մինչև ինքս չըկանչեմ: Իրիկնադէմն էր. ծառան ահ ու դողով դուռը բաց արեց ու շէմքից խօսեց.

— Աղա, մի կին եկել է արևարտունելու, քեզ է հարցնում:

Տեղիցս վեր թռայ. չլինի՞ նա է, ասի ու ծառայից առաջ ելայ սրահը: Աչքիս տեսածն ինձ այնպէս ցնցեց, հէնց իմացայ ճակատիս մուրճով խփեցին: Առաքինի կինն երեսանց թաթերից բռնած բալում կանգնած էր: Նրա վրայ առաւօտուայ անփստահութեան հետքը չկար: Ինձնկատելով առաջ եկաւ ու երեսիս շեշտակի նայելով սրահը մտաւ: Հայեացքն ասում էր, որ նա անագորոյն վճիռ արած, իրագործման է դիմում: Այդ բոպէին ինձ թուաց, թէ նա սրբի պէս փայլում է. իմ աչքում նա այլ ևս կիրք բորբոքող գեղեցկալանջ կինարմատ չէր, այլ մի լուսափայլ հրեշտակ: Երեւի այդ էր պատճառը, որ մեր դերերը փոխուել էին. այժմ ես էի անփստահ դարձել նրա ներկայութեանը, շփոթութիւնից լեզուս կապ էր ընկել: Հարսն ինձ նայելիս կարծես ասեղներ էր շաղ ապլիս և աչքերս ծակծրկում: Մի քանի բոպէ լուռ տանջուելուց ետ վերջապէս խօսեցի.

— Ներիր ինձ, ով պարկեշտ հոգի, այսօրուանից դու իմ հարազատ բոյրն ես և իմ բերանի սրբութիւնը:

Նա մնաց վարանուած: Ի՞նչ էր սպասում և յանկարծ ի՞նչ է լսում: Ես շարունակեցի խօսքս.

— Քու կարիքը երկու կող էր, միամիտ կաց, երկու ջուալ կուղարկեմ, միայն թէ իմ յանցան-

քը ներես: Գլխովին մեղապարտ եմ քու ընտանիքի առաջ, մեղայ Աստծու, քոյրիկ:

Նա անխօս լսում էր: Նա իսկոյն ձայն տուր ծառաներիս ու մատնացոյց անելով երկու լիք ջուալները վրայ հրամայեցի, որ հիւանդ հարեանի տուն տանեն: Բոլորն էլ զարմացել էին պատուէրիս վրայ, ամենից շատ սիրուն հարսը. որովհետեւ բոլորովին նման չէի առաւօտուայ գազանին: Այդպէս վարուելիս տեսնում էի, որ ներքուստ թեթևութիւն եմ զգում, սրտիս վրայի ճնշող քարերը ընկնում են: Երևի հոգուս փոփոխութիւնը նկատելի էր դէմքիս վրայ, էլ առաջուայ պէս զգուելի չէի, ուստի հրեշտակ հարսը զուարթադէմ ժպտաց դէպ ինձ: Այդ վայրկենին կարծեցի թէ եօթներորդ երկնքումն եմ: Առաջին անգամն էր, որ ամբողջ էութեամբ ինձ բաղդաւոր էի զգում: Անասելի հաճոյքով պատասխանեցի նրա ժպտին: Հարսը հարազատ քրոջ պէս վստահ խանտաղատանքով սկսեց նայել աչքերիս ու քաղցր ժպտալ: Երջանկութիւնս ծայր չունէր, հոգիս ցնծում էր հազուադէպ երանութիւնով: Մօտեցայ քաղցից սքլած մանուկներին, մէկ մէկ գրկեցի, գուրգուրեցի, համբուրեցի: Նրանք էլ երկիւղով դիտում էին ինձ իրանց մատաղ աչքերով:

—Սիրուն գառնուկներ, ասի նրանց, այսօրուանից ձեզ չեմ ջուլիլ իմ սեպհական գաւազաններից, լաց միք լինիլ, գնացէք հայրիկի մօտ,

հորէս ես էլ գալիս եմ նրան տեսնելու: Հարսն այսքան միջոց միայն լսում ու դիտում էր ինձ. վերջապէս լի կուրծքով շունչ քաշեց, բոլոր վիշտ ու երկիւղ վանեց ու ձեռն ինձ մեկնելով խօսեց.

—Շնորհակալ եմ, մեծ եղբայր, ապրի արև: Այս արարմունքիդ վրայ Աստուած էլ է ուրախանում, ես էլ:

Այս ասեց կորովամիտ կինը և թեթևացած սրտով մանուկների հետ գնաց իւր տուն:

Ես էլ գնացի իմ տուն: Երբ ներս մտայ, պէտք էր տեսնել կնոջ ուրախութիւնը, էլ խօսք չէր գալիս բերանը, որբ մանուկի պէս մէկ ձեռներս էր լիզում, մէկ ցնծութեան արտասուքներով երեսս ողողում: Ամեն ինչ գիտէր: Երբ լսեց թէ ես հիւանդին տես եմ գնում, ինչ որ տանն ընտիր ուտելիք ու խմելիք ունէր, ջուկ ջուկ կապոցներում բաժին դրեց ու ծառաներին տուեց, որ ինձանից առաջ տանեն:

Գնացի հիւանդի կուշտը, նա արդէն լսածով միթիթարուած սպասում էր ինձ: Մեղապարտ լինելս լաւ էի զգում. ոտս չէմքը դրի թէ չէ, ուզում էի չոքեմ ու այնպէս նրա մահձին մօտենամ, բայց հոգիս դժոխքից փրկող հարսն այդ նկատելով թեիցս բռնեց, չթողեց: Հիւանդի ձեռն առնելով սկսայ լալ ու ամենը, ինչ որ նրա ընտանիքի մասին մտքովս անց էր կացել, միառմի խոստովանել:

Այդ զղշումն ամեն կասկած փարատեց. ես հիւանդին համբուրեցի իբրեւ եղբայր, հրեշտակ հարսն էլ ինձ համբուրեց իբրեւ քույր. այդ մահճի մօտ կապուեց մի անկեղծ բարեկամութեան դաշն, որ մինչև օրս էլ մնում է: Հանգիստ խղճով դարձայ ընտանիքիս գիրկը ու նրա խաղաղութեան մէջ միայն սկսայ որոնել երկրաւոր բաղդը: Տարաբաղդ կինս այդ օրից ինչպէս թաւաճած վարդի թուփ սկսեց ուղղուել, նորից փթթել: Ես պատկանում էի միայն իմ ընտանիքին: Հոգսիս առարկան դարձան չքաւոր դրացիները. ամեն մի հարս համարուեց ինձ քույր և ամեն մի հիւանդ ինձ հարազատ եղբայր: Կինս այն առաքինի հարսին սիրեց ինչպէս մի գերագոյն էակի, որ կարողացել էր ինձպէս ճամբից դուրս եկածին ընտանիքի գիրկը բերել:

Ահա ընկերներ, գլխովս անցածը, որ ճիշտ ու ճշմարիտ պատմեցի ձեզ, իսկ վարձ ու պատիժս սպասում եմ Սրարչից:

Չոքեց դէպի լուսամուտն ու կանչեց.

— Երկնային թագաւոր, մի ժամանակ քու կորած ոչխարն էի, բու դրկած զղշումի շնորհով ուղիղ ճամբէն դարձայ: Եթէ ինձ բազմամեղիս ներումի արժան ես համարել, ցոյց տուր ողորմութիւնդ, երկայնամիտ Տէր:

Այս խօսքի վրայ մեծ շարժ եղաւ գեանափորի շուրջը ու յանկարծ մուտքը բոլորովին բացուեց:

— Փնոք քեզ Աստուած, կանչեցին երեք ճամբորդները ու դուրս եկան լոյս աշխարհ:

ԵՐԵՔ ՈՍԿՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻԻՆ.

Ով էլ Գ. քաղաքը մտնէր, Շահի մեծ հրապարակի վրայ կըտեսնէր կերպասէ ու դիպակէ կտորներով լիք մի խանութ. մէջը երկար վերարկուով, նորածիլ բեղ ու միրուքով, կարմրաթուշիկ երիտասարդ նստած առևտուր է աւնում: Ծառայողներ չունէր, ամեն ինչ ինքն՝ հարուստ խանութի տէրն էր կատարում և գործ սկսած օրից անսովոր առատածեռնութիւն էր ցոյց տալիս: Ամենայն օր խանութի դռնով անցնող չքաւորներին, մուրացկաններին երեքական ոսկի էր բաժանում: Այս բանն անխափան ամեն Աստծու օր կրկնւում էր: Եթէ չքաւորներ չէին երևում, ինքն էր փնտռում խանութը կողպելուց ետ, գտնում էր մէկն ու մէկին, իւր կամաւոր տուրքը տալիս, ապա թէ պատրաստուում հանգիստ խղճով անկողին մտնելու:

Ամենն էլ զարմանում էին գեղեցկադէմ խանութատիրոջ վրայ, բայց աւելի շատ զարմացել էր գաւառից եկած մի շնորհալի երիտասարդ: Երկու երեք օր նրա խանութի մօտերէն պոկ չէր գալիս, աղքատներին առատ վարձատրելը տեսնելով գլուխը շարժում էր ու հեռաւնում: Մի իրիկնադէմ առևտրականը նկատելով,

որ այդ երիտասարդը դարձեալ հետաքրքրութեամբ դէպ իւր խանութն է նայում, մտքումն ասեց.

— Այսօրուայ համար որոշած երեք ոսկին բաժանել եմ, բայց դուցէ այս երիտասարդը կարիք ունի փողի, ինչո՞ւ նրան օգնութեան չըհասնել. երևի ամաչում է գայ, խնդրի: Ա՛րի բացառութիւն անեմ, մի բան ընծայեմ:

Ու ձեռի նշանով մօտ կանչեց. — ա՛յ եղբայր, երևի դու մի կարիք ունես, որ այդքան խանութիս նայում ես: Առ քեզ այսօր մի ոսկի, զնա կարիքդ հոգան, վաղն էլ կըգաս, դարձեալ կստանաս:

Երիտասարդը կարմրելով պատասխանեց.

— Ողորմած տէր, ես ոչ հիւանդ եմ և ոչ ծեր, ինչո՞ւ ես ողորմութիւն տալիս: Ինձ խանութիդ դուռը բերողը քու բարեսրտութեան համբաւն է, որ ու՛շ քաղաքում տարածուած է: Արարմունքդ ինձ այնքան է դուր գալիս, որ կըցանկանայի քեզ նման մարդու մօտ թէկուզ ձրի ծառայել:

— Դէմ չեմ, եթէ ինձ մօտ ծառայել ուզում ես, ուրախութեամբ կընդունեմ, միայն մի պայմանով, որ ազնիւ, հաւատարիմ պահես քեզ, ամեն ինչ պատրաստ կստանաս թէ բնակարան և թէ ուտելիք: — Մեծ սիրով, պատասխանեց երիտասարդը և խոնարհ գլուխ տալով դարձաւ նրա գործակատարը:

Այդ օրից անցաւ մի ամիս, հինգ ամիս, մի տարի, գործակատարը տեսնում էր ամեն օր աղքատներին երեք ոսկու բաշխումը. ոչ աւել էր տալիս և ոչ պակաս: Պարզ նկատում էր թէ ինչպէս իւր տէրն անհանգիստ է դառնում, երբ փողոցով չքաւոր չի անցնում ողորմութիւնն ստանալու: Շատ սրտով ուզում էր այդ ողորմութիւն տալու պատճառն իմանալ, չէր համարձակւում բերան բանալ: Շարունակում էր զարմանալի եռանդով ու հաւատարմութեամբ ծառայել տիրոջը: Երկուսն էլ անչափ իրարից գոհ էին. տէր ու գործակատար ոչ թէ իրար յարգում էին, այլ կարծես ծածուկ իրար քնքոյշ սիրում էին: Բնաւորութիւններն այնպէս իրար բռնած էին, որ տարիների ընթացքում ոչ մի անհամութիւն, ոչ մի թթու խօսք չլսուեց: Իրար հետ եօթ երկար տարի մի խանութի մէջ գործ կատարեցին: Վերջը գործակատարն անակնկալ ասեց.

— Տէր, տանից նամակ եմ ստացել, պէտք է գնամ հայրենիք: Մալրս անմխիթար է, որ մինչև օրս առանց կարգուելու եմ մնացել. այժմ պահանջում է, որ ընտանիք ունենամ: Արդեօք չե՞ս նեղանալ, եթէ խանութը թողեմ գնամ:

Տէրը չափազանց տխրեց այդ լուրը լսելով, բայց չընկճուեց: Կամենալով ցոյց տալ իւր անհուն գոհութիւնը՝ ասեց.

— Բարեկամ, քու պարկեշտ ու հաւատարիմ

ծառայութիւնով իմ սէրը բոլորովին նուաճել ես: Գուեղել ես աւելի ընկերս, քան գործակատարս. շատ եմ ափսոսում, որ ինձ թողնում ես մենակ, չէ՞ որ ես էլ օտար եմ այստեղ. ինձ թւում էր թէ մենք յաւիտեան ընկեր ենք մնալու: Ծնողիդ մօտ գնալուն խափան չեմ լինիլ, երբ գնում ես, Աստուած քեզ հետ: Եօթ տարուայ մէջ մի անգամ վարձի անուն չես տուել. ես էլ իմ կողմից վարձ չեմ կտրել: Քեզ յայտնի է, որ իմ ունեցած կարողութիւնը այս խանութն է, որ մեծ մասամբ քու եռանդով ու շնորհքով է այսպէս լցուել: Գնա եօթ ձի վարձիր ու բեր, այս թանկազին ապրանքից բարձիր, տար քեզ համար հայրենիքումդ խանութ դիր: Այդ թող լինի քու վարձը:

Գործակատարը բարեսիրտ տիրոջ քաղցր վարմունքից զգացուած՝ սրտում երդւում էր դարձեալ եօթ տարի մնալ ու նրա մեծահոգութիւնը երախտագիտութեամբ փոխարինել, բայց երբ միտն էր գալիս մօր ջերմ թախանձանքը, ուզում էր որքան կարելի է շուտ հեռանալ բաղաքից: Տխուր տրտում գնաց փողոցից եօթ զրբաստ վարձեց, եկաւ խանութի ապրանքից եօթ բեռ կապեց ու տիրոջ ձեռք երեք անգամ համբուրելով մնաս բարով ասեց ու իւր աշխարհի ճանապարհը բռնեց: Համ Գ. քաղաքից հեռանում էր ափսոսալով, համ ինքն իրան այսպէս խօսում.

— Եօթ տարի կացայ այդ բարեսիրտ մար-

դու մօտ, հարազատ եղբօր պէս քաղցր ու մրտերիմ էր հետս: Ինչո՞ւ մի անգամ վատահութիւն չունեցայ հարցնելու, թէ ի՞նչ է պատճառը, որ օրական երեք ոսկի ողորմութիւն է տալիս, ոչ աւել, ոչ պակաս: Այսքան անհետաքրքիր մարդ կըլինի, ինչ որ ես եմ: Գուցէ կեանքումս էլ նրան չը տեսնեմ. աւելի լաւ չի, որ ետ դառնամ, սիրելի տիրոջիցս դրա պատճառը հարցնեմ, յետոյ հանգիստ սրտով գնամ մօրս մօտ:

Այս որոշումն անելով պատուիրեց. — Էջգրաս տավար, մի՞ք գնալ, ետ դարձէք քաղաք:

Նրա զթասիրտ տէրը խանութում նստած վաճ վաճ էր անում բազմաւորութիւն կորցնողի պէս, ցաւում էր, որ այնպէս պատուական գործակատարը իւր ձեռից ընկաւ:

— Ասենք թէ նա խիստ համեստ էր, իւր ծառայութեան սահմանից չէր դուրս գալիս, որ հետաքրքրուի իմ անցեալով, իմ լեզուս ինչո՞ւ էր կապուել, ինչո՞ւ չէի գլխիս եկածը սրտաբաց նրան ասում: Գուցէ նա էլ փոխադարձ սիրէր ինձ ու մօտս մնար: Այսուհետեւ էլ բանի տարի եմ ապրելու աշխարհի վրայ, որ նրա պէս հաւատարիմ, մաքուր հոգին ինձ հանդիպի: Նրան եօթ տարի ամեն կողմով փորձել էի ու ընտիր գտել, ինչո՞ւ ձեռից թողի, ախ ու վաճ...

Առևտրականն այս մտամոլոր ժամանակին յանկարծ գլուխը բարձրացնելով տեսաւ սիրելի գործակատարին իւր առջև կանգնած: Բաղդա-

ւորուած դէմքով ազատ շունչ քաշեց ու ձեռք մեկնելով դէպի նա ուրախ ճչաց.

— Փառք ստեղծողին, որ իմ վիշտը տեսնելով քեզ ճանապարհից ետ է դարձրել: Կրֆնաս ինձ մօտ, մենք երկսով եղբօր պէս կապրենք:

— Ոչ, ողորմած տէր, ես այդ մտքով չեմ վերադարձել, այլ քեզանից խնդրելու եմ մի բան. եթէ կըլօժարուես, լաւ, եթէ չէ, իմ բաժին ապրանքը թողնելու եմ ալստեղ և ինքս պարապ ձեռով գնամ հայրական տունս: Ինձ համար աւելի թանկ է տիրոջս լիովի յարգանքը հետս տանել, քան թէ նրա նիւթական կարողութեան մի մասը:

— Ի՞նչ է խնդիրդ, ասա, հարցրեց տէրը. ի՞նչ դժուար բան պտի լինիլ, որ քեզ մերժեմ, քանի որ այս քաղաքում քեզանից մօտիկ մարդ չունեմ:

— Ասեմ, տէր: Ահա ի՞նչ. — ես ուզում եմ լըսել երեք ոսկու պատմութիւնը, որ մինչև օրս ինձ համար գաղտնիք է մնացել:

Տէրը խիստ գոհ լսածով, երջանկացածի պէս պատասխանեց.

— Հազար բերան գոհութիւն Աստծուն, որ հաւատարիմ գործակատարիս այդ միտքը ներշնչել է, առիթ տալով, որ երկար տարիներ փակուած մի սիրտ բացուի, արևի շող ընդունի: Ահ, իմ ազնիւ գործակատար, ի՞նչ էիր իմանում թէ հոգիս էլ այդպիսի մի հարցնողի էր կարօտ, ինչպէս

դու ես: Եօթ տարի շարունակ սպասում էի, որ մի օր գործի թէ հացի ժամանակ կըհարցնես այդ մասին. սպասելով տապակուեցի, դու ձայն չհանեցիր. համբերում էիր որ ինքս բացուեմ, ասեմ, ես այդ չարի: Պատճառը յետոյ կիմանաս, թէ ինչո՞ւ ես պէտք է լռէի: Այժմ Աստուած է քեզ խօսեցնողը, դրանից փախչել չեմ կարող: Երեք ոսկու պատճառը մի խոր վիշտ է, բաւական ժամանակ սրտիս վրայ ծանրացած: Դու առաջին աղամորդին ես, որ լսելու ես իմ բերանից, բայց ոչ այս բոլորիս, այլ վաղը: Մինչ այդ դու գործ ունես կատարելու: Իմ խանութի հանդէպ, հրապարակի միւս կողմը մի կոյր մարդ կայ, որ ամեն բոլոր գլխին ու ծնկներին խլփում է: Նրա վիշտը անշուշտ իմից մեծ է լինելու. առաջ գնա նրան խօսեցրո՛ւ, երբ կարենաս նրա ցաւը հասկանալ, յետոյ արի իմ պատմութիւնը լսիր:

— Շատ բարի, ասեց գործակատարը և գնաց ծերունու մօտ, որ կարմիր փառակալած աչքերով նստած էր: Բարեւ տուեց, բարեւ առաւ ու հարցրեց.

— Այ ալևոր, կարո՞ղ ես ինձ ասել, պատճառն ի՞նչ է, որ այսքան տարի ծնկներիդ խլփում ես ու ասում. — Աստծու տուած պարգևով գոհ չեղողին, այս էլ քիչ է:

— Ինչո՞ւ չի կարելի, որդի: Շնորհակալ եմ, որ աշխարհի ուրախ վայելքները թողած ե-

կել ես ինձպէս ողորմելու վշտով հետաքրքրուում:
Միայն ինձնից աւելի ալեւոր մի մաշկակար կայ,
վերև մեծ բարդի փեշակում նստած կարկատան
է անում ու ամեն անգամ թել քաշելիս աչքե-
րը երկինք գցում, ախ անում: Նրա վիշտը իմից
հին պէտք է լինի: Գնա առաջ նրա «ախ»-ի
պատճառն իմացիր, յետոյ արի ինձ մօտ, իմ
պատմութիւնը լսիր:

— Լաւ, ասեց գործակատարը ու գնաց մաշ-
կակարի մօտ: Բարև տուեց, բարև առաւ ու
հարցրեց.

— Մեծ վարպետ, եօթ տարի այս քաղաքում
վաստակ անելուց ետ պատրաստում եմ ծնող-
ներիս մօտ գնալ, միայն ուզում եմ իմանալ, թէ
դու ինչ վիշտ ունես, որ ամեն անգամ երկինք
նայելիս ախ ես քաշում: Դրա մէջ մի խրատ
կըլինի, ասա լսեմ:

— Շատ բարի, հրդի, երբ ցանկանում ես,
կըպտամեմ, միայն ես անօթի եմ, ինչ սրտով
խօսեմ:

— Դրա հոգսը իմ վզին, վարպետ, ասեց
գործակատարը ու շտապով բերեց լիառատ ու-
տելիք ու խմելիք, դարսեց առաջը:

Մաշկակարը ձեռ մեկնեց, լաւ կուշտ կերաւ,
զուարթարար գինին էլ վայելելով բացականչեց.

— Օրհնեալ լինես, որդի, շատ ժամանակ էր,
այսպէս ճաշ չէի կերել: Կարը ձեռն առնելով
համ սկսեց բանել. համ այսպէս խօսել.

«Աչքս բաց եմ արել այս փեշակում, սա համ իմ
ննջարանն է, համ իմ արհեստանոցը: Ինչ տեսակ
հին շէնք էլ վարձեմ, ամսական վճար պէտք է
տամ, իսկ այստեղ անփող եմ մնում: Եւ ինչ
վարձ տամ, երբ ինքս ուտելու բան չունեմ: Ե-
րիտասարդ ժամանակս էլ աղքատ արարած էի:
Մի օր նստած չոր հացն առաջիս մտածում էի
սիրուն աշխարհի վրայ ու տխուր երգում էի,
յանկարծ տեսայ մի հսկայ թռչուն եկաւ այս
մեծ ճղան վրայ թառ եղաւ: Ես զարմացայ, եր-
կար նայեցի ու ասի՝ ով գիտէ քաղցած է այս
երկնքի թեւաւորը, նրա համար է մօտս եկել,
աւրի կերակրեմ: Բոլոր հարստութիւնս մի
քանի սև փող էր, վագեցի կողքի խանութից
ոչխարի ջիգաբ առայ, բերի ճղան վրայ դրի
ու ասի. «այ թռչուն, հէնց իմանանք եղ-
բայրս ես, կեր կշտացիր»»: Ես շարունակեցի իմ
չոր հացն ուտել ու վշտերս երգել: Նա համ
կտցահարում էր ջիգարը, համ երգածս ուշադիր
լսում: Ես այնպէս եմ կարծում, որ նա մարդ-
կային լեզուն հասկանում էր: Մէկ էլ այն տե-
սայ, ծառից իջաւ, խոշոր կտուցը գցեց գոտիկս
ու ինձ շալակն առնելով տարաւ դէպի երկինք:
Սարսափից քիչ էր մնում հոգիս տամ, վախից
աչքերս ամուր փակեցի, որներքէ չընայեմ: Եր-
կար ժամանակ նա թեւերը փռած սաւառնում
էր, ես էլ մէջքին դողում էի: Վերջն զգացի, որ
խիստ հով է փչում, աչքս բաց արի, տեսայ ծովի

երեսին: Զրի մէջ կանաչապատ կղզի էր երևում, թռչունը տարաւ անտեղ վէր դրեց, ինքն անյայտացաւ: Ես ֆնացի շշմած, կանգնած, հերունը ձեռքս, գզգզուած կաշէ գոգնոցը վրէս, դէս ու դէն նայելիս: Ահա լոյս ընկաւ մի շքեղ հագուստով երիտասարդ ու ինձ ասեց. — Բարի ես եկել, մաշկակար եղբայր. սա իմ կղզին է և ես սրա իշխանը: Գնանք ներս, հանգստացիր, ճանապարհ գալուց անշուշտ յոգնած կըլինես:

Մարմար սանդուխով բարձրացայ մի փառաւոր սենեակ: Ասեց, որ դա ինձ համար է է պատրաստուած: Ամեն բան կար, ջուր, մաքուր երեսաբքի, նոր հագուստներ: Հերունն ու գոգնոցը մի կողմ դրի, կարգին մաքրուեցի, շնորքով հագնուեցի, տեսայ որ չէ, սիրուն տղամարդ եմ դառել: Կղզու տէրը տարաւ ամեն կողմ ման ածելու: Շատ հետաքրքիր բաներ տեսայ այդ ընդարձակ դրախտի մէջ: Իշխանը պատմեց, որ ծովի մէջ յաւերժահարսներ կան քառասունի չափ, նրանք անուշ եղանակներին դուրս են գալիս ջրի ծոցից ու զբօսնում կղզու վրայ: Ինձ թուաց թէ ես արքայութեան մէջ եմ ընկել, ամեն ինչ գեղեցիկ ու դուրեկան էր, թէ օդը, թէ ջուրը, թէ ծաղիկը, թէ մանաւանդ յաւերժահարսները...

— Ես միայնակ այստեղ բնութեան ծոցում երջանիկ կեանք եմ վարում. խաղաղ կեանքի ընտելացած աշխատում եմ, ահա իմ տնկած ծա-

ռերը, ծաղիկները: Մէկի էի կարօտ, որ գայ միասին եղբօր պէս ապրենք: Ինձ մօտ կայ և բնակարան և հագնելիք և ուտելիք և անմեղ զուարճութիւններ: Եթէ ցանկանաս, կարող ես երկար ժամանակ ապրել: Կարծում եմ այստեղ լաւ է, քան թէ ծառի փեշակում նստելը ու ա՛խ քաշելը: Ի՞նչ կասես,

Ես ամաչեցի որ այդ երկու վիճակը իրար հետ համեմատեմ. խոնարհ գլուխ տալով ասի. — անչափ շնորհակալ եմ քու բարեսրտութիւնից, իշխան, ինչպիսի պատուէրներ որ կըտաս, այնպէս էլ կըշարժուեմ:

Ճաշի ժամանակ գնացիք բնակարան: Տարաւ նկուղը ցոյց տուեց, ուր կարասներով հին գինիներ էր թաղած:

— Այս ամենն էլ մերն են, բայց կաշխատենք չափով գործ ածել, որ մեզ օգտակար լինի, ոչ թէ մեզ յիմարացնի, ասեց ու ժպտալով երեսիս նայեց: Իսկոյն հասկացայ, որ դրանով ուզում էր մաշկակարների հարբանութիւնը ինձ յիշեցնել: Կարմրելով շնջացի.

— Միամիտ եղիր, տէր, ես նրանցից չեմ. գործով ցոյց կըտամ, որ ես իմ կրքերի տէրն եմ, նրանք չեն կարող ինձ գայթակղեցնել:

— Մինչև մի տարին այստեղ հիանալի բաներ կըշինենք, եթէ աշխատանքի մէջ չըծուլանանք: Դու երգերի մէջ բաղդ էիր կանչում, ահա քեզ բաղդը, այս կղզու վրայ բու բռան մէջն է, կուզես կըպահես, կուզես դէն կըգցես:

—Այս բաղդը ես շատ ամուր կրքոնեմ, տէր. օրհնեալ լինի այն հսկայ թռչունը, որ ինձ հիւր եկաւ ու մի ոշխարի շիգեարի փոխարէն այսպէս մեծ բաղդաւորութեան արժանացրեց: Իբրեւ մաշկակար այնքան դառն օրեր եմ քաշել, ի՞նչ յիմարը պէտք է լինեմ, որ քու բարութիւնը չգնահատեմ: Ինչպէս որ կուգես, այնպէս էլ կեանք կը վարեմ:

Երգումով խոստացայ մաքուր, համեստ կեանք վարել նրա հետ, ու սկսայ աշխատել, ծաղկներ ջրել, այգու ծառերը մշակել: Երկսով բանում էինք, հէնց որ աւարտում էինք գործներս, գնում էինք ձուկ որսալու: Այդ ժամանակները նկատում էի, որ ծովի ծփանքների մէջ ճերմակ թևեր են երևում ու ջրին չխփացնելով ներքև սուզւում: Մէկն անյայտանալով ահա երկրորդն էր ամբողջ մարմնով ծփում ծովի մակերևոյթի վրայ ու բոլոր ուշադրութիւնս խլում, միայն վախենում էի թէ շշուկ հանեմ իշխանի ներկայութեամբ: Օր օրի վրայ ձկնորսութեան ժամերը ինձ համար դարձան խիստ ցանկալի, բայց տանջալից: Երբեմն խմբերով յաւերժաբանները երևում էին կղզու արօտների վրայ, շրջանակի պար բռնում մինչև մութ ընկնելը, զբօսնում էին ու յանկարծ կարապի պէս չքանում: Իշխանն ամենեկին ուշ չէր դարձնում նրանց վրայ. արդեօք նրա համար, որ շատ էր տեսել, թէ նրա համար, որ գրաւիչ չէին: Մի օր այնքան մօտ էինք ես ու իշխանը նրանց, որ

նրանք ժպտալով մեզ ողջունեցին ու թռթռալէ ջուրը թափուեցին:

—Տեսնում ես, ինչպէս հոգատար է բնութիւնը, ջրի մէջ ձկների հետ յաւերժաբաններ էլ է պահում, որոնք օդը ակորոժելի են դարձնում իրանց ներկայութեամբ: Գեղեցիկ են արեւի ճառագայթների պէս, պէտք է նրանց գեղեցկութիւնը վայելել առանց անարատութեանը դիպչելու:

Իշխանն ինչ որ ասում էր, ես ճշտութեամբ կատարում էի. վերջին օրերը ես էլ կարծես նրա պէս միայն հիանում էի յաւերժաբաններին նայելով: Օգն այնքան բաղցրն էր թւում, որ չէի կամենում ծովի ափից բնակարան գնալ: Մի օր իշխանն ասեց.

—Գիտես ինչ, կարևոր գործի համար առ ժամանակ պէտք է բացակայ լինեմ. պաշտօնս քեզ եմ յանձնում, ամեն ինչ կլինի քու իրաւունքի տակ: Յոյս ունեմ, որ լաւ կառավարես թէ քեզ և թէ կալուածքը:

Հետեւեալ առաւօտ վերկացայ, տեսայ իշխանը չկայ: Երևի հսկայ թռչունը տարած կըլինէր: Բայց սրտեղ էր ապրում այդ հսկայ թռչունը, ես չգիտէի: Միայն շատ ուրախ էի, որ գլխաւորս գնաց. վաղուց ուզում էի նկուղի հին գինուց մի կուշտ խմել, քաշում ամաչում էի: Օրական մի բաժակ հազիւ էր տալիս: Այժմ երբ դարձայ լիակատար կառավարիչ, հրամայեցի ծառաներին,

որ ամբողջ կարասով նկուղից բերեն վերև, որ անուշ վայելեմ, ինչքան սիրտս ուզում է: Քանի որ ծառի փեշակի չոր հացը միտս էի բերում, ուզում էի կղզու վրայ մէկի տեղ բսան տեսակ կերակուր ուտեմ: Փառք Աստծու, ամեն ինչ սուսաւ էր: Բաղդաւորութեան մէջ լվլվում էի: Երբեմնապէս խելքս շաղկում էր, հարբած դրութեան մէջ չգիտէի, ինչ անեմ: Զուարճութեան անձնատուր լինելով աշխատելուց ձեռ վերկալայ: Ծառաներին հրամայեցի, որ հետեւեն ծաղկներին, ծառերին: Ինքս սկսայ ամեն օր ձկնորսութեամբ պարապել, որ յաւէրժահարսներին շուտ շուտ տեսնեմ: Նրանք մատչելի էին դառնում հետզհետէ, բոլորին դիտում, հետները խօսում, պարում էի կանաչ արօտների վրայ: Ամենն էլ գեղատեսիլ էին ու հրապուրիչ, բայց նրանց մէջ մէկ այնպէսը կար, կարծես թագուհի: Ես մտադրուեցի նրան հարսնացու ունենալ, նա պատմում էր իրանց կեանքից, ես էլ երգում էի զանազան բաներ: Միշտ զբօսնում էինք ու զուարճանում: Յանկարծ միտս եկաւ իշխանին տուած երգումս. ինքս ինձ պախարակեցի, որ համեստ կեանքից շատ եմ ծուռել: Որոշեցի կրքիս իշխեմ, լիմարութիւն չանեմ: Նկուղի հին գինին չթողեց, ասեց՝ խմիր ինձ և սիրիւ բուրնարած գեղեցկուհուն: Այդ յաւէրժահարսը միւսներից բաժանուած պատում էր հետս ու ականջիս տակ քաղցր զրոյցներ անում: Միւսներն ա-

մաշում էին, ծովից շատ չէին հեռանում: Վերջը մէկ օր գտայ ինձ յանցանքի մէջ: Տարու գլխին կինս մի գաւակ ունեցաւ: Ահր սիրտս կալաւ, ասում էի.— յիմար մաշկակար, ինչի՞ տէր ես, որ կնիկ ուզեցիր: Որտեղ որ է, կղզու տէրը լոյս կընկնի, ի՞նչ պատասխան ես տալու:

Բայց իմ բաղդից իշխանը չէր գալիս: Կարծեցի թէ ամենեկին չի գալու, կինս ու ես ապահով տեղաւորուեցինք պատրաստ բնակարանում ու անհոգ ապրում էինք: Տնտեսութեան վրայ անկարող էի ու զարձնել, որովհետեւ գրեթէ միշտ հարբած էի ու տարփանքներով զբաղուած: Մեծամտուելով ծառաների գլխին դարձել էի մի բռնաւոր. կռախտ վարմունքիցս ամենն էլ զգուել էին, բայց վախենում էին թէ աշկարա անեն: Ինձ թւում էր թէ միւս յաւէրժահարսները նախանձում են կնոջս փառքին, նրանց դայրացները համար միշտ ծովի ափին էի ճաշ ուտում, հարբում, կնոջս հետ գրկուած պարում: Ո՞վ կարող էր ինձ կամ կնոջս մազի չափ անհնազանդութիւն ցոյց տալ: Վաղ առաւօտից մինչև երեկոյ պարապմունքս էր խմել, ուտել, տարփանքների մէջ ժամանակ անցկացնել: Կարծում էի, թէ այդպէս յաւիտեան վայելչութիւնը կըշարունակուի: Մի օր հիսնալի եղանակ էր, յաւէրժահարսները դուրս եկած ծովի ափին սովորական զբօսանքն էին անում: Ես կնոջս ու գաւակիս առած գնացի, նրանց հանդէպնստայ կերու-

խոսմի, որ նրանց նախանձը բերեմ: Ել անվայել բան չմնաց, որ չանենք: Երբ յղփացած ուզում էինք դառնանք, յանկարծ երկինքը ամեն կողմից սկսեց թխալել, սևակնել, մի քանի վայրկենից ետ գոռաց, որոտաց: Ուզում էի հրամայեմ ծառաներին, որ կնոջս ու զաւակիս բնակարան հասցեն, այդ ընկերին վերևից մի սև թուխալ պոկուելով մօտեցաւ մեզ երեքիս պատեց: Շուրջս խաւարեց, ոչինչ չէի նշմարում: Այդ միջոց մէջ մանուկի ձիւ լսեցի: Թուխալը զաւակիս խլելով առաւ ու գնաց: Մայրը բազկատարած լալիս էր մանուկի ետնից. նոյն թուխալը դարձաւ արագ և ուժգին ծրարուեց մօր շուրջը, իմ սիրած յաւէրժահարսին հանեց մինչև երկինք ու այնտեղից բաց թողեց: Ետնից լսելի հղաւ այս խօսքը. — պատժուիր, որ միւս անգամ աղամորդու չգայթակղեցնես:

Պարզ տեսնում էի, որ սիրունուս մարմինը պատառ պատառ եղած երկնքից թափւում էր: Յանկարծ տեսայ այդ թխալի ծոցից դէպ ինձ սլացաւ հսկայ թռչունը, չանգը գցեց գոտիկս, թափահարելով վերև տարաւ: Եթէ բաց թողնէր օդի մէջ, չգիտեմ մինչև ներքև հասնելը քանի կտոր կըլինէի: Բայց խնայեց, ծովի վրայ չանգերից կախած սարսափ ուտացնելով հասցրեց այս փողոցը: Աչքս բաց արի ու ինձ տեսայ այս փեշակի մօտ, հերունը ձեռիս, զգզուած գոգնոցը վզիս: Ուշս ժողովեցի, միտք արի, նոր իմացայ:

Թէ ինչ փառքից եմ զրկուել: Սկսայ դէս ու դէն աչք ածել թռչունին, ոչ ծառի վրայ կտր և ոչ հարևան կտրներին: Ճարահատած սկսայ առաջուայ մաշկակարութիւնս բանացնել ու իմ չոր հացի կտորը կրծել: Քանի այս ծառի փեշակում բանելիս յիշում եմ կղզու վրայ ունեցած փառքը, վայելած քաղցր օրերը, իշխանական կեանքն ու փարթամութիւնը, քթիցս մուխը գցում է: Անմիտ արարքներին վրայ փոշմանում եմ, բայց ետնից չեմ հասնում: Ո՞րքան լաւ կըլինէր, եթէ ինձ զսպելով հեռու մնայի խելառ զուարճութիւնից, կըրքին անձնատուր լինելուց: Շատ տարի է անցել այն օրից, բայց ամեն անգամ թելը քաշելիս աչքերս վերև եմ գցում, կարծելով թէ հսկայ թռչունը ահա գալիս է, որ ինձ զղջացեալիս նորից այնտեղ տանի: Սպասելը դուր է անցնում, չի գալիս, որ տխուր օրերիս վերջ տայ, աչքս մնում է դատարկ ճղանը, անխառն ակամայ բերանիցս թռչում է: Բաղդը թռչունի պէս ինձնից փախել է, չի գալիս և չի գալու. անցածն անցած է, անի ու վախ:

Գործակատարն ուշի ուշով լսեց այս պատմութիւնը, բայց գլխի չընկաւ թէ իւր անձնականի հետ ինչ կապ ունի: Գնաց կոյր ծերունու մօտ և մաշկակարի պատմածը համառօտ հաղորդեց:

— Տեսնում ես անզուսպ աղամորդուն, ասեց ծերը. ամեն տեղ իւր բաղդ կործանողն

ինքն է։ Նրան ուղի էր ասում իւր կրթին անձատուր լինի, նախկին համեստ վիճակը մոռանալով խենթանայ աշխարհային վայելքներով։ Դէ հիմի լսիր իմ գլխովս անցածը։ Կեանքն անթիւ աղբիւրներ ունի. այն աղբ, որից ես եմ խմել ու հարբել, ուրիշ է քան թէ մաշկակարի աղբ։ Լսիր, պատմեմ թէ ինչո՞ւ ծնկներին խփելով գոռում եմ. «Աստծու տուածով գոհ չեղողին այս էլ քիչ է»։ Մի օր կարելի է պատմածս քեզ օգուտ բերի։—Ժամանակով ես հարուստ էի. այնքան թանկագին ապրանքներ ունէի, որ նրանց փոխադրելու համար քառասուն շորին հազիւ էին բաւականանում։ Ամենն էլ իմ սեպհականն էին իրանց սարք ու կարգով։ Նսուց ասուած խօսք է, որ աշխարհիս վրայ ոչինչ չկայ մշտական։ Իմ յաջողակ գործս նոյնպէս ձախուեց, տարին տարու վրայ գլորուելով բոլոր հարստութիւնս ձեռից գնաց։ Ընտանիքս պահելու համար ինչ որ գնով զարգարանք, բան կար, ծախել էի։ Ինձ մօտ մնացել էին շորիներն ու պարկերը, ամօթ էի համարում ձեռից թողնել, ասում էի՝ որ ոչինչ չըլինի, գոնէ քրէհտարութիւն կանեմ, ներանով կապրեմ։ Այդ յուսով սպասեցի մի օր, մի շաբաթ, քրէհ չըգտնուեց։ 40 շորի պահելը հեշտ չէ, նրանց կերակրելու միջոց չունէի։ Էլ չեմ լիշում ընտանիքիս հոգսը։ Ինձ ու ինձ հարցնում էի. — Ի՞նչ անեմ։ Քիչ էր մնում շորիքս տանեմ ծախ բռնեմ, բայց վախենում էի ասեն՝ ի՞նչ

անշնորհք մարդ է, ողջ հարստութիւնը կորցրեց, այժմ էլ գոռոզ է, չի ուզում քրէհտար դառնալ։ Տեղս խիստ նեղ էր, երեսս չէր բռնում մէկից ձեռաց փող վերցնել։ Ունեւոր վիճակից չքաւոր դառնալը հեշտ բան չէ։ Ճարս կտրած վերցրի երկու շորի իրանց տոպրակներով, տարայ շուկայ վաճառելու, որ նրանով գոնէ առ ժամանակ ապրուստ անեմ, մինչև տեսնեմ Աստուած ինչ յաջողութիւն է տալիս։ Տեսայ մի մարդ մօտեցաւ, վիճակիցս տեղեկութիւն հարցրեց. — մի՞թէ դու այն մարդը չես, որ մի ժամանակ հարուստ էիր ու անհամար ծառաներ ունէիր, այժմ ի՞նչ պէս ես ապրում, ի՞նչ գործով ես պարապում։ Ծանօթ թուաց ինձ այդ մտերմաբար հարցնող ձայնը։ Ես սկսայ առանց թազցնելու մանրամաս պատմել ու խղճալի դրութիւնս նկարագրել, վերջն աւելացրի.

—Քրէհ անել, վաստակ անել ուզում եմ, բայց գործ տուող չկայ. հնդը, ջնւրը վկայ, ես պարապութիւն սիրող մարդ չեմ։

—Մի վճատիլ, ասեց նա, ով քրտինք թափելուց չի փախչում, նա իրաւունք ունի ամենից գործ պահանջելու. նա դեռ ուղիղ ճամբի վրայ է, աշխատանք թափելով կարող ես կրկին նախկին դրութեանը հասնել։ Եթէ սրտանց ուզում ես գործ գտնել, ես քեզ կօգնեմ։ Դու աւիր, որ շորիներ ունես, չե՞ս կամենալ եմ ապրանքը շուկայ բերել և առատ վարձ ստանալ։

Իմ ապրանքն անքան շատ է, որ ամբողջ տարին դու գործ կունենաս: Եթէ համբերութիւն ունենաս աշխատելու, մի տարուայ մէջ ես քեզ ոտի կը կանգնացնեմ, դու կը դառնաս բաղաբի ապահով մարդկանցից մէկը:

— Անչափ շնորհակալ կը լինեմ քու օգնութեան համար, ասի նրան, ինչ պատուէր ուզում ես տուր, յօժարութեամբ կը կատարեմ:

— Մի ջորու բեռան համար ի՞նչ քան վարձ եմ տալու, օրական ռրքան աժի, հիմիկուց ասա, որ պարզ լինի իմ պարտքը:

— Ինչքան կուգես, տուր, պատասխանեցի ես. բայց նա դրանով չըբաւականացաւ, կամեցաւ մի գին լսել իմ բերանից: Ես ամենաբարձր գինը պահանջեցի, մտքումս ասելով՝ եթէ այդքան չի տալ, գոնէ կէսը կը տալ. այդ էլ մեծ փող է: Սակայն վատասիրտը ես էի. նա իմ ուղած գինը լսելով ասեց.

— Համաձայն եմ. դու ընտանիքի տէր մարդ ես, պահանջածդ շատ չէ, ես աւելի կը տամ, իմ ապրանքը թանկագին բան է, դու քո ջորիներով կը բերես շուկայ, աչքիդ առաջ կը վաճառեմ ու եկամտի ^{1/10} մասը կը տամ քեզ. ընդունում եմ թէ չէ:

— Ընդունում եմ ու մինչև երկինք շնորհակալ եմ քու բարեսրտութեան համար, ասի ու տուն գնալով պատրաստեցի բոլոր ջորիներս իրանց տալարակներով ու ճանապարհ ընկալ այդ

բարեսիրտ մարդու հետ: Ես խորասուզուած էի մտքերիս մէջ, նա շարունակ ինձ հարցեր տալով խօսեցնում էր, կարելի է փորձելու համար, թէ ի՞նչ մարդ եմ, ազան եմ թէ սակաւապետ, նախանձոտ եմ թէ ընկերասէր: Հարց ու փորձով թափ տուեց սիրտս ու հոգիս և իւր դիտողութիւններից գոն մնաց: Ես էլ կարծում էի, որ վատ մարդ չեմ, բայց մի հանգամանք ապացուցեց, որ ես սոսկալի փուշ արարած եմ: Գայթակղութիւնը հոգի էլ է կործանում ինչ թէ բաղդաւորութիւն: Երկու օր զրոյց անելով բաւական ճանապարհ էինք գնացել: Եւ դեռ չէի իմանում, թէ ինչ ապրանք ունի: Այնքան հիացած էի նրա անձնաւորութիւնով, որ ապրանքը մոռացել էի: Երբ հասել էինք մի ձորի բերան, նա պատուիրեց որ անասունները կանգնացնեմ: Ես խկոյն կատարեցի: Նա չօքեց մի քարափի առաջ և սկսեց ջերմեռանդութեամբ աղօթել: Քիչ միջոցից տեսայ քարափն ինքն իրան պատուռեց: Աղօթողը կանգնեց ու խորհրդաւոր ձայնով ասեց.

— Գնա ներս, տես քարայրի մէջ ինչ կայ, արի ինձ տեղեկացրու:

Գնացի ու այն բանը տեսայ, ինչ որ ամենեւին մտքովս չէր անց կացել: Ներսն ահագին տարածութիւն ոսկու շեղջերով լիքն էր: Դուրս եկալ ու խոր գլուխ տալով յայտնեցի, որ քարայրի մէջ ոսկու շտեմարան է:

— Այո, հէնց դա է իմ ապրանքը, ասեց նա, այդ ենք շուկայում վաճառելու: Զորիների տոպրակները վերցրու և տար լցնելով հակներ կապիր: Ես կըհսկեմ դուրսը, որ ջորիները չըհեռանան:

Էլ ցնծութեանս չափ չըկար, երբ մի ըռպէ մտածեցի, թէ այդքան ոսկու ^{1/10} մասը իմ սեպհականութիւնն է դառնալու, եթէ համբերութիւն ունենամ, կամաց կամաց քաղաք տանեմ: Մտքումս օրհնելով այդ բարի մարդուն պատահած ըռպէն ու ժամը, ճիւղն սրտով տոպրակները իրար ետեից ներս տարալ, դեղին ոսկով լցրի ու կապ տալով դուրս բերի: Երբ ոսկիքը մատներին տակ զնգզնգում էին, երակներս դալարում էին, դեղին ոսկով լցրած բեռներից չորսը իմն էին, հանաք բան չիմանաս: Ապրանքի տէրը դուրսն էր կանգնած. այդ դէպքից օգտուելու համար ծածուկ լցնում էի ծոցերս ու զրպաններս: Զգում էի որ արածս գողութիւն է, կարող էր նկատուել. բայց դէ ի՞նչ անէի, սիրտս ասում էր՝ վերցրու քանի կարող ես: Շարժուելիս ամեն զգուշութիւն բանացնում էի, որ ծոցիցս, զրպանիցս բան չընկնի: Երբ վերջին տոպրակն էի դուրս բերում, տէրը ներս եկաւ: Քարայրը նրան վաղածանօթ էր երևում, ոսկու շեղջերին չղիպաւ, այլ թեքուեց դէպի մի անկիւն, ձեռը մեկնեց վերև դրած մի փոքրիկ կապոց վէր բերեց ու ծանրաքայլ, անխօս դուրս

եկաւ: Երկուսով բեռները բարձեցինք: Ուշքս, խելքս մնացին քարայրի ոսկէ շեղջերի մօտ. իմ մէջ Վճռում էի, որ ուրիշ անգամ ծածուկ գամ, ջորիներս բարձեմ տանեմ: Բայց երբ երկու ըռպէից ետ անկուշտ աչքս դարձրի, տեսայ ձորի քարայրը փակուած, նախանձն ու ագահութիւնը սիրտս կալան, մի գլուխ մտածում էի նրա մասին թէ ի՞նչպէս անեմ, որ քաղաք հասնելուն պէս ամենահարուստ մարդը հռչակուեմ:

Երբ գալիս էինք ապրանք բարձելու, այսինքն երբ զրպանումս ու ծոցումս մուկն էլ չըկար, ես ու այս բարի մարդը շարունակ իրար հետ քաղցր զրոյց էինք անում, իրար ջան ու մատաղ ասուծ. այժմ երբ զրպանս ու ծոցս ոսկու ծանրութիւնից ուզում էին արաքուեն, պոկ գան, բարերար մարդն ամենին աչքս չի գալիս, դարձել է ինձ համար օտար, ատելի: Ամբարտաւանացել եմ, պինչս ցից արել, չեմ ուզում հետը մի բերան խօսել: Նա տէր, ես զրաստավար, բայց ներսից գողոցութեան ձաչնն ասում էր՝ «Ջորիների վրայ ուշ մի դարձնիլ»: Ուստի ես էլ պարտքս չէի կատարում, փոխս չէր թէ ջորիները ո՞ր կողմն են ծուռում: Նա լիշեցնելով պարտականութիւնս ասում էր, որ ուշադիր լինեմ, բայց ես հպատակելու փոխարէն կոպտաբար պատասխանում էի.

— Դու չե՞ս կարող նայել, որ ինձ ես առաջարկում: Ասեմք թէ ջորիներս վարձով տուի,

դրանով ես հօ քեզ ստրուկ չը գրուեցի: Դրանք բեռան տակ տընքում են, բաւական չէ, որ ես էլ առանձին տանջուեմ:

Նա պահանջում էր, որ ես արագ շարժուելով շորինների ետնից վազվըղեմ, այդ ինչպէս կարելի էր. չէ՞ որ դրպանիս ու ծոցիս ոսկիները կը թափուէին: Տեսնում էր, դանդաղ եմ շարժուում, ինքն էր վազում շորինների ետնից, հէնց որ նրանք ուղիղ ճամբէն թողած թփերի մէջն էին ընկնում:

Նրա մեղմ բնաւորութիւնից երես առնելով հետեւեալ օրը տրտունջս մեծացրի: Նա կրկին լռեց, ընդդէմ բան չասեց: Երբորդ օրն արդարութեան անուշով սկսայ բողոքել.

— Ինչո՞ւ վարձատրութիւնն աշխարհի վրայ աշխատանքի համեմատ չի, մէկն անիրաւ կերպով խիստ շատ է ստանում: միւսը բոլորովին քիչ: Օրինակ՝ այս ինչ խիղճ է, երկուսս էլ մարդ ենք. ես դրաստափար եմ կոչւում, դու տէր: Արդարութեամբ եթէ դատենք, այսպէս չպէտքէ լինի: Տոպրակները տանջուելով ես լցրել եմ, դու դռանը պարապ կանգնել ես, այդ մէկ: Տոպրակներն իմ սեպհական են, եթէ դրանք չլինէին, ինչի՞ մէջ պէտք է լցնէիր որ բարձէինք, այդ էլ երկու: Զորիքը իմոնքն են, դրանք որ չլինէին, քու ոսկին շուկայ չէ ըզնալ, կըմնար այրում կիտուած: Քու արածն այն է, որ չոքել ես երկու վայրկեան, աղօթք անելով ձեռներդ տարածել քարափի վրայ: Այդ

չնչին աշխատութեան համար երեսուն վեց բեռ ոսկու աէր ես դառել ու չես ուզում շորինների քշելուն մասնակցել:

Երկար լռելուց ետ վերջապէս խօսեց.

— Ա՛յ եղբայր, ինչո՞ւ ես տրտնջում ու մեղքդ աւելի ծանրացնում, չէ՞ որ մեր պայմանն այդպէս է: Ամեն մի շորու համար դու ինձանից մի ոսկի վարձ էիր ուզում, ես այդ քիչ համարելով բոլոր եկամուտի ^{1/10} մասը քեզ խոստացայ: Ինչո՞ւ դո՞ւ չես որոշած մասով: Եթէ ոսկու փոխարէն քար կամ հասարակ փայտ բարձել տայի, այն ժամանակ ինչպէս կը վարուէիր: Լաւ յատկութիւն չէ, որ քու մօտ նշմարում եմ: Անգոհ, ապերախտ լինելը մարդու փորձանքի մէջ է գցում, լաւ կանես, որ քեզ զսպես:

Առանց մազաչափ ուշ դարձնելու նրա խրատներին, շարունակում էի աներեսի պէս դժգոհալ:

— Դու ինչո՞ւ ես ինձանից աւելի. ինչո՞ւ դու 36 բեռ ոսկի ունենաս, ես միայն 4: Իմ շորինները տանջուեն, քեզ պէս յափշտակիչը վայելի:

Հայհոյանքներն անընդհատ թափւում էին բերանիցս, նա մի հատ անախորժ խօսք չէր արտասանում, այլ մեղմ ու հանդարտ խօսում էր. — բարեկամ, դու քո ընտանեկան վիճակը մանրամաս ինձ պատմել ես, եթէ չորս բեռ ոսկի ստանաս քու աշխատանքի վարձ, դու կը դառնաս քաղաքի անուանի հարուստը: Իմ ծանօթութիւնն

ու բարեկամութիւնը շարունակուելու է, ամեն մի ամիս դու և քո ջորիները այդքան վաստակելու էք իմ միջոցով: Այժմեան արարքդ գովելի չէ, խոհեմ եղիր. գերադաս համարիր անխոնջ աշխատանքի միջոցով հարստանալը, քան թէ անակնկալ կերպով գանձի տէր դառնալը:

Փոխանակ այդ խելօք խրատին լսելու, կապս ու ամօթըս կորցրած ամբարտաւանի պէս դռնացի.

— Կեղծաւոր շարականներդ քեզ համար պահիր: Եթէ ուզում ես հաւատամ, որ խղճմտանքով ընկեր ես, արի ջորիների բեռը կէս անենք: Եթէ այդ բանին համաձայն չես, բեռները քանդում եմ ու տոպրակներս դարդակում: Այն դու, այն քու ոսկին, շալակիր տար, տեսնեմ այս ամառի դաշտում ռոտեղից ես ջորի գտնում:

Նա առանց մազաչափ վրդովուելու խօսեց.

— Համովութիւնը Աստծու դուրեկան բանն է. մի ճանապարհ է, մենք երկու հոգի, ինչո՞ւ խռով ու անխօս մնանք իրարից: Յօժար եմ, թող քու ուզածը լինի, 40 բեռների կէսը քոնը դառնայ, ընտանիքիդ եմ բախշում, որդիքդ կըրթելու պէտք կըլինի: Այժմ հօ գո՞հ ես, հա՛: Դէ՛ ձեռ մեկնիր, որ իմանամ հաշտուել ես, գոնէ մնացած ճանապարհը ուրախ խօսելով գնանք: Մարդկային կարճ կեանքը ինչո՞ւ դուր դառնացնենք:

Այդ լսելով ցնծութիւնս չափից անցաւ:

Քսան բեռ ոսկու տէր էի. էլ ո՞վ կըլինէր քաղաքում իմ չափ հարուստ: Դէմքս անուշացրի և հետը քաղցը զրոյց տալով բաւական տեղ գնացի. համոզում էի ինքս ինձ, որ ուղեկցիս պէս պատուական ու բարեխիղճ մարդ աշխարհում ոչ եղել է և ոչ կըլինի: Խօսք ու զրոյցը ընդհատեցինք, բեռները վէր դրինք՝ որ մի քիչ հանգստանանք. ջորիների ետնից ոտով քաշ դալուց յոգնել էինք: Յանկարծ մի նզովեալ ձայն սրտումս թնդաց.

— Ծջմարիտ է այժմեան քու հարստութեամբ քաղաքում հաւասարըդ չունես, բայց եթէ 40 բեռ լրիւ ոսկի ունենաս, ողջ աշխարհում անգամ հատրդ չի լինիլ: Այս քշախօս ողորմելի մարդը ինչո՞ւ պտի քեզ հաւասար բաժին ունենայ: Մի հարուածի չի դիմանալ. ամառի դաշտում մենակ երկուսդ էք, կուռըդ ամուր վրայ բեր, իսկոյն շունչը կըփչի: Ո՞վ է իմացողը թէ ի՞նչ ես արել: Բոլոր գանձը քեզ սեպհականացրած կըմտնես քաղաք:

Անիծուած լինի հազար բերան ազահութիւնը, կըկին ինձ տիրապետեց, սկսեցի հանգ հունգս, կերպարանքս պղտորել, կոպիտ վարմունքներ ցոյց տալ ուղեկցիս: Նա պայծառ դէմքով վրէս նայեց ու հարցրեց.

— Հը՛, էլ ի՞նչ կայ, ինչո՞ւ ճակատիդ երակն ուռցրել ես. չլինի՞ մի մոռացած բան մտաբերել ես:

— Շատ ճիշտ ես նկատել: Ես իմ մէջ մտածում եմ.— ոսկու մի կէսը իմն է իբրեւ իմ արդար աշխատանքի վարձ, որովհետեւ ծանր տանջանքներ քաշելով ոսկին լցրել եմ տուրքակների մէջ, որոնք իմ սեպհականն են և բարձրած են: Չորիներ լրացան, որ նոյնպէս իմ սեպհականն են: Միւս կէսը, որ ահագին հարստութիւն է, ինչո՞ւ պէտք է քեզ պատկանի, միթէ հէնց նրա համար, որ ոսկու քարայրը մատով ցոյց ես տուել: Ձէ, այդ չնչին ծառայութեան համար այդքան վարձ չի հասնիլ քեզ: Միտք արա, տես ո՞րքան անիրաւացի բան է բռնածդ գործը: Արդարն ահա կըլինի, յօժարակամ խոստովանես, որ Չորիներ ընդ երեւոյթ իմ հալալ քրտինքն են, որ դու նրանցից մի հատ ոսկի բաժին չունես: Եթէ առաջարկիս համաձայն չես, համեցիր իրաւունքը ուժով պաշտպանիր:

Այս պրակներես խօսքերն ասի ու բազուկներս վեր բշտելով դէմը կանգնեցի: Նա ծպտուն չըհանեց, մնաց խեղճ անձարի պէս երեսին ապշած նայելիս: Արիւնալից աչքերով կռուփս սըղմած նրա ըթին դէմ արի:

— Շուտ ասա, ոսկու բեռներից ձեռ ես վերցնում թէ չէ:

Նա ոչ մի յուզմունքի նշան չերևացրեց, այլ սառնարիւն կերպով պատասխանեց.

— Ընդդիմանալու ոչինչ չունեմ, կարելի է կարիքդ մեծ է, թող 40 բեռն էլ քեզ լինի, ես

առանց ոսկու էլ կապրեմ աշխարհի վրայ: Իմ ցանկութիւնն է, որ դու բաւական մնաս, արի խաղաղ ու հաշտ իրարից բաժանուենք:

Իրար ձեռ տուինք ու հեռացանք: 40 ջուրու բեռ ոսկին իմն էր. էլ սրտիս գոռոզ ուրախութեանն ի՞նչը կըհասնէր: Արհամարհանքով նայեցի աղքատ չքաւոր ուղեկցիս ու աւելացրի.

— Սպասիր, ինձ պէս ողորմած հարստի մօտից դատարկ մի գնալ. փէշդ բաց արա, մի բռն ոսկի տամ, տար կարիքդ հոգա:

Նա շնորհակալութիւն անելով հրաժարուեց, ոչ մի ոսկի ողորմութիւն չընդունեց, բայց այնքան համբերող մարդ էր, որ մի բերան չասեց թէ ես ազահ եմ: Ծանաղարհս շարունակեցի ուրախ, ինքնագոհ: Ուղեկիցս ինձնից հեռու ճանապարհի միւս ափով գնում էր գլխակախ հանգիստ: Ես երգում հրճում էի վիճակիս վրայ: Նա երբեմն երբեմն գլուխը բարձրացնում էր բացականչութիւններիս վրայ ու աչքի տակով սարսափած նայում:

Սիրտս ներքեից բոթելով ասեց.

— Այս մարդը որ լռում է, անպատճառ մօտը գաղտնի բան ունի: Թէ չէ յիմար հօ չէր, որ ոսկու բեռներն անտրտուն ինձ տար: Այդ գաղտնի բանը եթէ լինի, քարայրից վերցրած կապոցը պէտք է լինի, գուցէ մէջը հագուազիւտ թանկ իր կալ, ինչո՞ւ թողեմ, որ նա մենակ սեպհականի: Ձէ, թողողը չեմ, գոռացի ինքս ինձ,

այս ուժեղ կոնքերս էլ ո՞ր օրուայ համար եմ պահում:

Սպառնական դիրքով վազեցի դէպի նա ու ասի.

— Խորամանկ, այժմ հասկանում եմ թէ ինչո՞ւ լուռ ու մունջ ոսկու բեռներն ինձ տուիր: Շուտով ծոցիդ կապոցը հանիր, թաղցրած մի պահիր, նրա մէջ աւելի մեծ զօրութիւն կայ, դրանից նոյնպէս ինձ բաժին կը հասնի:

Նա դարձաւ ինձ ու արդար վրդովմունքով խօսեց:

— Այ ագամորդի, անհուն գանձի տէր դարձրի, էլի գոհ չես վիճակիցդ: Ի՞նչ է մտել սրբտիդ մէջ, որ հասարակ բանից էլ բաժին ես պահանջում:

Ես նշանակութիւն չըտուինրա վրդովուելուն, օձիքից բռնելով ստիպեցի, որ խկոյն կապոցը հանի ու ինձ տայ, թէ չէ այնպէս կը զրբեկացնեմ գետնին, որ շնչահան կը լինի:

Կատաղութիւնս եկաւ, որ հրամանս ուշացնում էր: Բայց չէր էլ ընդդիմանում: Երկրորդ անգամ գոռացի.

— Դէ հանիր, թէ չէ դմբդիս տակ բան հոգի կանեմ:— Խաղաղասէր ուղեկիցս վշտահար դէմքով ան քաշեց ու կապոցը ծոցից հանելով ինձ մեկնեց: Կարծում էի թէ խիստ դժգոհ է, որ վերջին հարստութիւնը խլում եմ: Շտապով կապոցը բաց արի ու մէջը գտայ հասարակ

փոշի, ուրիշ բան չկար:

— Սա ինչ բան է, հարցրի հրամայական ձայնով: Հասարակ փոշի է երևում, բայց երեւի մէջը աներևոյթ զօրութիւն կայ: Անպէտք փոշին խնամքով չէիր դնիլ ծոցդ: Ասա, կախարդ, ի՞նչ է սրա զօրութիւնը:

Նա պատասխանեց. — Սա այնպիսի փոշի է, ում աչքի մէջ մի պտղունց ածուի, էլ իւր կեանքում աչքացաւ չի ունենալ:

Ես բարկանալով վրայ բերի. — Եթէ ագահ չես, ինչո՞ւ էիր ուզում այդպիսի հազուադիւտ փոշին մենակ յափշտակել, մի՞թէ այդքանից երկու պտղունց ինձ բաժին չի հասնիլ:

Այս ասելով ուսերից բռնեցի ու կոպիտ կերպով թափ տուի:

— Դրա զօրութիւնը եթէ իմ վրայ չես փորձիլ, այս րոպէիս քեզ կսպանեմ:

Նա պատասխանեց. — զուր ես նեղանում եւ ինձ մարմնական ցաւ պատճառում: Եթէ քեզ ոսկու բեռներ չըխնայեցի, այս չնչին փոշին ինչո՞ւ պէտք է խնայեմ: Երբ ցանկանում ես, փափաղդդ այս րոպէիս կը կատարեմ: Դէ, պարկիր մէջքիդ վրայ, այս հազուադիւտ փոշին գործ ածելիս խիստ զգուշութիւն է հարկաւոր:

Ես խկոյն գետնին պարկեցի ու պարկած տեղից գոռացի. — տես, ագահութիւն չանես, փոշին վերցնելիս պտղունցդ լայն բաց արա, չըխնայես փոշին, թէ չէ հոգիդ կը հանեմ:

Ուղեկիցս ինձ չըվշտացնելու համար պըտ-
դունցը լիք մեկնեց, փոշին թափեց բաց աչքե-
րիս մէջ, կոպերը փակեց ու վերկացաւ։... Այն
թափեւն էր, որ աչքերիս գլխին քար գցեց.
մօմօցն ու մըղկտոց սկսեցին։ Իսկոյն ան ու
վիշ անելով պարկած տեղից վեր թռայ, մատնե-
րով շոշափելով այս ու այն կողմ ընկալ, ոչինչ
չդատաւ։ Ոչ մարդը կար, ոչ շորիքը և ոչ ոսկու
բեռները։ Ամեն ինչ անհետացել էր։ Աչքերիս
այրոցը անասելի էր, վառւում էր կարծես մէջը
վառօղ ածած։ Ոսկու բեռները չը կային, ասի,
երևի նրանց երազում եմ տեսել, էհ, փառք
Աստծու, աչքերիս ցաւն էլ իբրև երազ կըլինի
ու կանցկենայ։ Ձեռս միամիտ տարալ գըպանս,
գնգգնգոց լսեցի, դրանից ցնցուելով սրտապատառ
եղայ։—Այ քեզ պատուհաս, գըպանումս ոսկիներ
կան, ուրեմն պատահածը երազ չէ, իրականութիւն
է։ Վայ աչքերս, գոռացի ու տրորեցի, որ փոշին
հեռացնեմ։ Ոչ մի ճար չեղաւ, աշխարհը մնաց
ինձ համար խաւար ու ես ագահս նրա մէջ թը-
շուառ։ Մի կերպ խարխափելով հասաք քաղաք։
Աչքերիս լոյսի հետ կորցրել էի քառասուն շո-
րիներս։ Գըպանիս ու ծոցիս մի քանի տաս-
նեակ ոսկիները տարիների ընթացքում ծախ-
սելով մնացի դադարկածեռն ու աշխատանքի
անընդունակ։ Բարի մարդկանց տուրքով այս-
պէս իմ տխուր գոցութիւնս քաշ եմ տալիս։
Ազահութեանս պատճառով ամեն ինչից զրկուեցի։

դրա համար ծնկներիս խփում եմ ու ասում.—
Աստծու տուած բաժնով գոհ չեղողին այս կու-
րութիւնն էլ դեռ քիչ է։

Գործակատարն աղքատ կոյրին առատ վարձա-
րեց ու գնաց իւր տիրոջ մօտ, հաղորդեց մաշ-
կակարից ու կոյրից լսածները։—Այժմ, տէր, քու
հերթն է, երեք ոսկու պատմութիւնն արա։ Գի-
տես, որ ճանապարհորդ եմ, գնալու եմ հայրենիք։

—Շատ բարի, նստիր, ես քեզ պատմեմ
քու ցանկացածը։ Թ. քաղաքում ապրում էր մի
իշխան, ունէր մի հատիկ աղջիկ. զարմանալի
աղջիկ էր, որովհետև բացի գեղեցիկ լինելը,
տղամարդի պէս էլ ուժով էր։ Իշխանն իւր
թագին ժառանգ էր սպասում, իշխանուհուն ա-
սեց. «արի մեր աղջկան տղի շոր հագցրած
պահենք, մինչև Աստուած մեզ մի տղայ տայ»։
Դրանից ետ տարին տարու վրայ անց կացաւ
ու իշխանին տղայ չը ծնուեց։ Աղջիկը մնաց
տղի հագուստում։ Ձի նստել, սուր բանացնել
շատ էր սիրում. մենակ ճանապարհ գնալիս ա-
ւազակների հետ կռուի էր բռնըւում, ոչ ով
կարծիք չէր անում, թէ գիմացինն աղջիկ է։
Շատ երևելի մարդիկ իշխանի պալատ եկած մի-
ջոցին հաւանում էին նրան—այսինքն կեղծ իշ-
խանապին ու ցանկանում էին, որ իրանց փե-
սայ դարձնեն։ Իշխանագն իրան շատ պարզ ու
հասարակ էր պահում ամենի հետ։ Կուրծքը կոճ-
կած ունէր և գլխին քոլոզի ձևով մախմուրէ

բան: Ամեն Աստծու օր իւր բնակարանից իջնում էր գոմը հետեւելու, թէ ձիաներին ի՞նչպէս են մաքրում կամ կերակրում: Ձիապանը խաբշիկ էր, անչափ հաւանում էր իւր տիրոջ, ամեն օր սրտատրոփ սպասում էր նրա գալուն, որ գովասանք լսի կամ ընծայ ստանայ: Բայց յանկարծ մի օր էլ երբ իշխանագին շատ մօտ էր կանգնած, սկսեց ամբողջ մարմնով սարսըռալ ու վերջը փռշտալ: Իշխանագը ուշ չգարձրեց, իսկ խորամանկ խաբշիկը հետեւացրեց թէ իշխանագին մէջ մի առանձին զօրութիւն կայ, որ իրան գող է պատճառում: Եւ մտածեց, չլինի՞ թէ սա աղջիկ է: Այն օրից խաբշիկի աչքը կպաւ իշխանագին, թունդ կպաւ, գիշեր ու ցերեկ այրւում տոչորւում էր, բայց չէր համարձակւում մտքինը լոյս աշխարհ բերել: Սովորականի պէս իշխանագը ամեն մի օր հանգիստ գալիս էր ձիաներին այցելելու ու վերադառնում, առանց նկատելու, որ ձիապանի սիրտը իւր համար քամ էր գնում:

Տէրը չգիտէր թէ իւր ծառան ի՞նչ փշացած վարքի տէր է և դուրսը ո՞ւմ հետ յարաբերութիւններ ունէր: Մի օր սովորութեան համեմատ գնացել էր գոմը ձիաներին աղը տալու, ձաշն տուեց խափշիկին, մարդ չկար: Միամիտ մտաւ ախոռատունը ու նկատեց մէկին քնած. կարծելով թէ ձիապանն է, մօտեցաւ, որ զարթեցնի ու նկատողութիւն անի: Երեսից տեսնելով որ օ-

տար մարդ է, առանց խօսք ասելու շուռ եկաւ, իւր օթեանը բարձրացաւ:

Օրը բացուելուց ետ իջաւ ներքեւ ու ձիապանին յանդիմանեց. — քանի որ հետդ քաղցը են վարւում, դու ծառայութեան մէջ ծուլանում ես: Ինչո՞ւ ես գոմն անտէր թողնում ու գիշերները թափառելու գնում: Որպէս զի արարմունքդ հեռու չըտանես, այսօր ևեթ հօրս յայտնելու եմ:

Ձիապանը դեռ լեմածից չէր ուշիարացել. յանդուգն դիրք ընդունելով կոպտաբար պատասխանեց.

— Դեռ դու առաջքու մեծ յանցանքը բաւիր, յետոյ իմ չնչին յանցանքը երեսիս բռնիր: Վաղ առաւօտ եկել ես գոմը, ինչո՞ւ զայրոյթդ թափել ես հիւրիս վրայ, ի՞նչ էր նրա մեղքը:

— Ոչ ոքի վրայ զայրոյթ չեմ թափել, ես այն եմ ասում, ինչո՞ւ գոմը թանկագին ձիաներով լիք անտէր թողում ես մի օտարականի յուսով ու ինքդ թափառում:

— Հէնց այդ օտարականի համար եմ հարցնում, ի՞նչ մեղք ունէր, որ սպանում էիր:

Այս ասելով ծածկոցը վրայից հեռացրեց: Տէրն ալլալուելով առաջ գնաց, տեսաւ օտարականին արիւնի մէջ թաթախուած:

— Այս արարքը վայել է իշխանագն ուրմինին, խօսեց խորամանկ խափշիկը, արժանի չէ որ գնամ հօրդ ասեմ:

Սպառնալիքը բանի տեղ չգնելով տէրն ասեց:

—Ձեմ ուրանում, որ այդ օտարականին քունած տեսել եմ, սակայն մատով էլ չեմ դիպել, ի՞նչ թէ սպանել:

—Ոչ, հաստատ դու ես սպանել, լրբաբար աղաղակեց սեամորթ ծառան:

—Սուտ ես խօսում, ձայնդ կտրիր, հրամայեց եշխանազը:

—Սուտ խօսողը իշխանազն է, որ աղջիկ ստեղծուած լինելով ողջ աշխարհին ուզում է խաբել, որ ինքը տղայ է:

Նկատելով, որ գաղտնիքը բացուած է, շփոթութիւնից կարմրեց տէրը: Անպատկառ խափշիկն այդ դրութիւնից օգտուելով մարդասպան խօսքը մի քանի անգամ բերան բերեց: Տէրը տեսաւ, որ կեղտն իւր վրայ քսւում է, լսողը կըհաւատայ ու իւր հօր անունին ամօթ կըբերի, ուղեց այդ անակնկալ փորձանքից մի կերպ ազատուի, մեղմ ձայնով ասեց:

—Գարշելի արարած, մի գոռալ, նպատակըդ փող պոկելն է, համբերիր, զնամ մի քսակ բերեմ: Յաւում եմ, որ այդ մարդը ազահութեանդ զոհ է դառել: Եթէ ուզելիքդ փողն էր, առանց անմեղ արիւն թափելու էլ կարող էիր ստանալ:

—Ձէ, ես ոչ փողի կարօտ եմ, և ոչ էլ սպանող, գոռաց խափշիկը, սպանողն իսկապէս դու ես. զարմանալի էլ չէ, եթէ այս հասակն հասնելով միշտ հաւատացրել ես աշ-

խարհին, որ տղայ ես, էլ ուրիշ ի՞նչ յանցանքի ընդունակ չես լինիլ: Դէ, ապացուցիր, որ աղջիկ չես, ես կըհաւատամ, որ այդ մարդը քու սպանած չի:

Տէրը տեսաւ, որ անպատկառութիւնը հեռու է տանում, ասեց:

—Ի սէր Աստծու մի գոռալ, մէկով բաւական չես, 10 քսակ ոսկի կըտամ, ստացիր, թող ձիապանի պաշտօնը ու զնա ապահով ապրիր:

—Ես ոչ քու խնդիրն ընդունողն եմ և ոչ քեզ հնազանդողը. թէկուզ հարիւր քսակ ոսկի խոստանաս:

—Հապա ասելիքդ ի՞նչ է, եթէ քու նպատակը փող պոկելը չի: Քու ի՞նչ գործն է, թէ ես աղջիկ եմ ու տղամարդի հագուստով եմ ման գալիս:

Սարգսի խափշիկն սպառնալիքին աւելի վտանգաւոր զոյն տալու համար աւելացրեց.— հօրդ ասելու եմ, որ դուստրդ անառակ մարդկանց հետ շարունակ բարեկամութիւն է անում ու վերջը սպանում, որ իւր կեղտոտ արարքը չը բացուի:

Այս հրէշաւոր մեղադրանքի վրայ իշխանանազի սարսափն եկաւ.

—Այդ չարութիւնը մտքիցդ հանիր, ասեց նրան, ինչ ուզում ես, կը տամ: Ասա համարձակ, հէնց իմացիր ես քու տէրը չեմ, այլ հաւասար մարդ:

Նրա մեծահոգութիւնից խափշիկն անամօթ կտրուեց ու հետեւեալն ասեց.

—Հօրդ սպասուորների մէջ միայն ես եմ, որ աղջիկ լինելդ գիտեմ: Եթէ ուզում ես, որ լռեմ, հիւրիս սպանութիւնը ծածկեմ, պէտք է խոստանաս, որ դառնալու ես իմ նշանածը:

Այդ յանդուգն առաջարկը իշխանագի զըզուանքը բերեց: Զարմանալի էր թէ ի՞նչպէս իսկոյն չսպանեց: Առանց աղմուկի նրա ձեռից պրծնելու համար ասեց. «Երեք օր ժամանակ տուր»: Լիրբ խափշիկը չուզեցնալով որսը ճանկից հեշտ թողնել, ասեց.

—Կը խաբես, չեմ հաւատում, գրաւ տուր, որ երեք օր սպասեմ. թէ չէ երեք ժամ էլ միջոց չեմ տալ:

Տէրը ձեռն ակամայ ծոցը տարաւ ու հանեց մի թաշկինակ. —ահա քեզ գրաւ, միայն Աստծու առաջ խոստացիր, որ ուրիշ ոք մինի չես ցոյց տալ: Այս փորձանքի մասին մէկ ես եմ իմանալու, մէկ դու: Եթէ պայմանը խախտես, կը տուժես:

—Այդպէս լինի, ասեց խափշիկը և ուրախագէտ գրեց թաշկինակն իւր ծոցը:

Իշխանագը քաշուեց իւր սենեակն ու մտածում էր, թէ ի՞նչպէս վարուի խարդախ ձիապանի հետ, որ հարբած գրութեան մէջ իւր հիւրին սպանել է և նրանով է դնում: Երկու օրից ետ իշխանագը պարտէզ իջաւ, որ զբօսնելով սիրտը թեթեւցնի, տեսաւ լիրբ ձիապանին աջնտեղ

հետն էլ երկու պալատականներ, վէճի են բռնուել: Դրանք յայտնի էին իրանց ապականուած կեանքով և ատելի էին իշխանագին. նրան տեսնելով մօտեցան, հարցրին.

— Իշխանագ տէր, ճիշտ է, որ դու խափշիկին ոսկեկար թաշկինակ ես տուել:

— Ոչ, պատասխանեց իշխանագը կարմրելով ու ձիապանին նայելով:

— Էլ ծածկելն աւելորդ է, ասին պալատականները հեգնանքով, սա բոլորը մեզ պատմել է, դու աղջիկ ես եղել, մենք անտեղեակ և արդէն փեսացուդ որոշել ես ու նշանն էլ տուել, շնորհաւորում ենք:

Այս խօսքերը նետի պէս ցցուեցին իշխանագի սրտի ու թոքերի մէջ: Մտածեց շուտով այդ ողորմելիներից աղատուել, որ սրա նրա մօտ խօսելով լուսն ու խառն չըշինեն ու անունը կոտրեն: Ասած է՝ պղինձը վեր ընկաւ, չկոտրուեց, բայց ձախը վեր եղաւ: Ծնողներին ինչով կարող էր հաւատացնել, որ ամենը սուտ լուրեր են: Նրանց դառնալով ասեց. — դատարկ շնորհաւորելը քիչ է, ծառերի թանձր տեղը գնացէք, ոչ որ չտեսնի. հրամայեմ սեղան բերեն, վայելենք:

Նստացրեց երեք հոգուն, ինքն էլ նստեց դէմները՝ թունդ խմիչքներ առաջները դրեց. ամենն էլ հաւասար խմելու էին, ինքը իրաւունք ունէր իբրեւ աղջիկ երեսը շուռ տուած խմելու: Կերուխումի

կէսում նրանք հարեցին. ինքը մնաց լուրջ, որովհետեւ երեսը շուռ տալով խմելու փոխարէն գինին զգուշ ածում էր այն պարկի մէջ, որ այդ հագուստի տակ կրծքի վրայ կախած ունէր: Գինովցածները հետզհետէ իրանց գաղտնիքները բաց արին. սկսան իրար հետ վէճի բռնուել նրա պատճառով: Իւրաքանչիւրն ուզում էր նրան իւր նշանած ունենալ. մէկը նրան անուանում էր՝ բալասան ծաղիկ, միւսը՝ հոտով մանուշակ, երրորդը՝ կարմիր վարդ: Նամտածեց. — սրանց այս վիճակում թողեմ, գլխիս շատ անախորժութիւններ կրբերեն, մնում է կարմիրները կապել:

Իւրաքանչիւրին մի հարուած տուեց, գետնից կպան ու մնացին: Թաշկինակը հանեց խափշիկի ծոցից ու դիակները թափեց պարտէզի տակով հոսող սրնթաց գիժ գետը:

Հայրը մինչև այդ ժամանակ անպարկեշտ բան չէր տեսել նրանից, եթէ սպասաւորներից լսէր, թէ իւր հատիկ զաւակը գլուխը տուել է գուարճութեան ողորմելի մարդկանց հետ ու վերջը նրանց սպանտել, ի՞նչ կասէր: Սուտ խօսելու ընդունակ չէր, մնում էր թողնել առ ժամանակ հայրական տունը ու հեռանալ, մինչև բոլորը մոռացութեան տրուեն: Առանց ծնողներին իմաց տալու, ոսկով լիք խուրջինը կապեց ձիու գաւակին ու դուրս եկաւ պալատից: Տեսնողները կարծում էին թէ զբոսանքի է գնում:

Կեղծ բեղ ու միրուք կպցնելով դէմքին հասաւ այս քաղաքը. խանութ բաց արեց, որ առևտրով զբաղուի, անցեալը մոռանալ: Իւր կուսութեան պատիւն անաղարտ պահելու համար երեք մարդ էր սպանել: Այդ ակամայ չանցանքը նրան տանջում էր: Որոշեց ողորմութեան միջոցով խղճի հանգստութիւն գտնել, ուստի օրական երեք ոսկի բաժանում էր աղքատներին: Սրտանց փնտրում էր մի երիտասարդ, որ հետը ծանօթութիւն կապի: Ինքն իրան ասում էր. — արդեօք կը գտնեմ մի երիտասարդ, որ գանձի ու զեղեցկութեան մօտ տարիներով մնալ ու չըզայթակղուի: Աստծու մատը ցոյց տուեց այդ մարդուն, երբ քեզ բերեց նրա մօտ: Իբրեւ գործակատար կացար ամիսներով, տարիներով, հետը ճաշեցիր, խելօք զրոյցներովդ նրան զբաղեցրիր, մի օթևանում պատկից քնեցիր. զեղեցիկ կազմուածքը, քնքոյշ դէմքը հազար անգամ մօտիկից դիտեցիր: Սյս ամենը չկարացին բու միտքը պղտորել: Նա քնացել էր քու համեստութեան վրայ զարմացած, շատ անգամ ուզում էր իմանալ թէ ի՞նչ մայր է քեզ դաստիարակել, որ դու այդպէս առողջ բնաւորութեան ու կամքի տէր ես: Շատ անգամ քու անշահասիրութիւնը փորձելու համար խանութը դիտմամբ թողում էր ու դէս դէն գնում, գալիս էր տեսնում անարատ: Անշափ դուր էին գալիս նրան քու շարժուածքը, խելքը, արարմունքը, չէր վստահանում զգացածը

լոյս գցի: Դէմքով ու հասակով քեզանից մատաղ էր, չգիտէր ի՞նչ եղանակ բռնի հետդ վարուելու, որ իմանալիր թէ բեզնից անհուն գոհ է: Շատ անգամ աջողակ գործ կատարած ժամանակդ ցանկանում էր մօտը կանչել, ճակատդ համբուրել, երկիւղ էր կրում կանացի թուլութիւնից. չլինի թէ վաղաժամ բանայ սրտի զգացմունքը ու ապագան խորտակի: Բաւականանում էր միայն երեսիդ ուրախ ժպտալով ու քաղցր խօսքեր ասելով: Նա անչափ տխրեց, երբ եօթ տարի մօտն ապրելուց ետ առանց կեանքի գաղտնիքն իմանալու վճռեցիր հայրենի տուն գնալ: Ինչքան այն ժամանակ վշտաբեկ էր, այնքան այժմ ուրախ է, որ վերադառնալով առիթ տուիր երեք ոսկու պատմութիւնն անելու: Ուրեմն իմացիր, այսքան տարի քու տէրն ու ճաշակիցը եղել է իշխանի դուստր, տղամարդի հագուստով: Այժմ նա քեզ ցոյց կըտայ, որ ասածը ճիշտ է: Փոքր ինչ համբերիր:

Այս ասելով հեռացաւ իւր ննջարանը. երկար չքաշեց, այնտեղից դուրս եկաւ մի չքնաղ գեղեցկուհի, կուրծքն ու ծամերն իրանց կապերից ազատուած, ծածան ծածան էին գալիս ու երիտասարդ գործակատարի ուշքը յափշտակում:

— Տէր Աստուած, այս ինչ հրաշք է, գոչեց նա ու ցնծութիւնից լաց եղաւ:

— Շատերն են ինձ ողորմութիւն բաժանելիս տեսել, սիրելիս, բայց ոչ ինի մտքով չի

անցել դրա խորհուրդը հարցնել: Միայն դու էիր, որ հետաքրքրուեցիր և միայն դու ես, որ իբրեւ հաւատարիմ, պարկեշտ անձ ինձ դուր եկար: Երեք ոսկու պատմութեան հետ յայտնում եմ քեզ և իմ գաղտնի սէրը, որ եօթ տարի թագցրած կրծքիս տակ պահել եմ: Ահա իմ կարողութիւնը, ահա իմ անձը. նրանց տիրանալը քու կամքից է կախուած: Մինչև օրս ես էի քու տէրն ու հրամայողը, այժմ հերթը քեզ եմ տալիս:

Զմայլած գործակատարը վեր թռաւ ու գեղեցկուհու աջը համբուրելով ասեց.

— Ես սրտի անհուն բերկրանքով ընդունում եմ քու առաջարկը, մինչև օրս եղել ես իմ տէրը, այսուհետեւ կլինես իմ սրտի տիրուհին:

Ջորիների թիւը եռապատկեցին, խանութի բոլոր ապրանքը հաւնեւ կապելով քարուանի վրայ բարձած ճամբու դրին: Գեղեցկուհին կըրկին տղամարդի շոր հագաւ ճանապարհին վտանգներից ազատ մնալու համար: Երկսով ընտիր ձիան նստած հետեցին քարուանին ու հասան տղի հայրենիքը: Տղէն հայ էր, աղջիկը տաճիկ, տղի սիրուց հայացաւ: Պսակուեցին ու բաղտաւորուած ապրեցին:

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ն Ե Ր

Էջ		Տող	Սխալ	Ուղղիղ
20	հերքե	12	ցաւալով	դառնալով
23	վերև	7	թագել	թագել
25	հ.	13	հաւիւր	հանիւր
31	վ.	1	խղճի	խղճի
—	հ.	14	դիշեր	գիշեր
41	վ.	7	իւր	իւր
33	վ.	12	տեսել	տեսնիլ
—	—	13	մակդուղին	մարդ ու կին
44	վ.	13	վեր	վեր
54	հ.	6	դող	շող
46	վ.	3	փող	փոխ
47	վ.	2	զաւակներդ	զաւակներդ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0369938

Առանձին գրքոյկներով լոյս տես-
տութիւններս

1. Աստուած չրճանաչող	10 կող.
2. Անձեռ. աշխարհ	8 »
3. Աստուած աղքատի կերպում	20 »
4. Գալստիոս, Խաչան բ. տպ.	12 »
5. Երկու աղբերացեղ բ. տպ.	30 »
6. Ժամանակը ոսկի. պատկերադարձ	40 »
7. Խուլ Խաչիկ բ. տպ.	25 »
8. Ծովինար բ. տպ.	20 »
9. Հէքիաթներ	30 »
10. Շէն Թազաւորի աղջիկ բ. տպ.	25 »
11. Քաջ Աղասի	25 »
12. Սատուցի Յովնան	30 »
13. Երկաթրուլթիւններ ա. զիրք	50 »
14. «Սիրտ» զրքից 9 պատմ. պատկերադարձ	40 »
15. Աղբալին առակներ Արդ. Յովհ.-ի պատկ.	25 »
16. Երկու գրոյց. պատկերով	25 »

Հարցնել Թիֆլիսի գրավաճառներին

Մեծ գումարով ցանկացողները դիմելու են իրան
Քամալեանց Ս.-ին՝ Ներսիսեան դպրանոց.

ԳԻՆՆ Է 25 ԿՈՊԵԿ